

de Helling

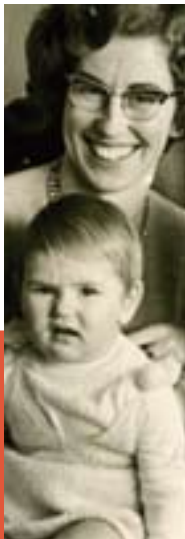
21e JAARGANG
EEN VOLWASSEN
AKSIEBLAD!

NR 3 · HERFST 2008 · €6,50 · kwartaalblad voor linkse politiek

ACTIE

U LEEST DIT BLAD. Dus ofwel u heeft een actie-
verleden ofwel u bent goed bevriend met mensen
met een actieverleden. Er is zelfs een kans dat
u een actietoekomst heeft. Al is die kans wat
kleiner, en daarmee ook die van de actie-
toekomst. Maar de kwestie is hier natuurlijk: ...

Lees uw **nieuwe** columnist op p. 19 >

In 1968 was mijn moeder 33 jaar, ze was getrouwd en had drie kinderen waarvan ik de jongste was. Zoals veel andere vrouwen werd ze ontslagen toen ze ging trouwen, om haar werk als onderwijzeres pas tien jaar later weer op te nemen. Afkomstig uit een gereformeerd middenstandsgezin werd haar leven voor een groot deel bepaald door traditionele waarden als gezin, huwelijk en moederschap. Een foto uit 1968 verderop in deze Helling getuigt hiervan. Maar schijn bedriegt. Onder de oppervlakte was de oude wereld allang aan het veranderen. Mijn ouders ontmoetten elkaar in de jaren vijftig op een van de eerste gemengde en oecumenische jongerenkampen, waar heftig over kerk en wereld gediscussieerd werd. In de jaren zestig werden ze net als veel anderen gegrepen door de hoop dat de wereld anders en beter kon, nu wereldwijd duidelijk was geworden hoe diep de kloven tussen rijk en arm, wit en zwart waren. Bewustwording was het sleutelwoord. In 1968 kreeg die hoop een forse knauw door de levensgevaarlijke hoogspanningen in het Midden-Oosten en Tsjecho-Slowakije en de moordpartijen in Vietnam en Biafra. Vooral de moord op Martin Luther King kwam hard aan. Hij zou die zomer spreken op de assemblee van de Wereldraad van Kerken in Uppsala, die in het teken stond van vernieuwing en gerechtigheid. In zijn plaats sprak de zwarte schrijver James Baldwin, die zich voorstelde als een van Gods kinderen die als zwarte door de christelijke kerk is verraden. Zijn oproep aan de kerk om eindelijk de kant van de onderdrukten te kiezen maakte diepe indruk. De tegenslagen van 1968 maakten de strijd voor verandering verbeterener, minder vrijblijvend: een andere wereld wordt niet alléén gebouwd op flower power, er is ook een permanent kritische houding tegenover jezelf en de samenleving nodig en de bereidheid je volledig in te zetten. In die geest ben ik opgevoed en 1968 heeft zijn magische klank altijd behouden. Als we in dit nummer 1968 her-denken is het ons om die vernieuwing te doen, die steeds opnieuw gezocht moet worden.

Erica Meijers

COLOFON

De Helling is een links tijdschrift over politiek en cultuur.

jaargang 21 · nr 3 · herfst 2008

Versijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: € 6,50
Jaarabonnement: € 24,50
Jongerenabonnement (t/m 27): € 12,50
Gironummer: 6990899,
t.n.v. tijdschrift de Helling.
Niet voor 1 januari opgezegde
abonnementen worden automatisch
voor één jaar verlengd.
ISSN 0922-0119

HOOFDREDACTIE Erica Meijers

REDACTIE

Natasja van den Berg
Marijntje Denters
Marius Ernsting
Aysel Sabahoglu
Farid Tabarki
Noortje Thijssen
Olav Velthuis
CORRECTIE Tim Manders

VORMGEVING De ruimte ontwerpers
(Mark Schalken)

DRUK Drukkerij Raddraaier
PAPIER 100 % recycled
UITGEVER Stichting Wetenschappelijk
Bureau GroenLinks

REDACTIEADRES
Postbus 8008
3503 RA Utrecht
tel 030 239 99 09
dehelling@gmail.com
www.dehelling.net

WIKKEL 'Hellend Vlak' werd wederom
verzorgd door Jack van Mildert
namens Bureau Groei Door Stilstand
(sap@worldmail.nl)

Marius Ernsting: “Politieke paradigma’s op de helling”⁴

Founding Fathers 4 — interview door Erica Meijers

Moderniseren zonder weemoed⁷

Voorstellen voor de koers van GroenLinks — Ewald Engelen

thema: RE-ACTIE Linkse traditie her-denken

inleiding: Geschiedenis & conformisme¹⁰

Geweldadig 1968¹²

Een persoonlijke introductie — Marius Ernsting

1963—Martin Luther King¹⁴

HISTORISCH FRAGMENT 1: Pleidooi voor massaal, geweldloos en strijdvaardig verzet

De jaren zestig in de politieke strijd vandaag¹⁶

Analyse van argumenten en sentimenten — Noortje Thijssen

Floris van Delft: “Niemand ontkomt”²⁰

Een theateraal gesprek tussen generaties

1940—Walter Benjamin²⁶

HISTORISCH FRAGMENT 2: Over het begrip van de geschiedenis, stelling 6

Il est interdit d’interdire²⁸

Frankrijk herdenkt 1968 — Sylvester Hoogmoed

1849—Henry Thoreau³²

HISTORISCH FRAGMENT 3: De plicht tot burgerlijke ongehoorzaamheid

Rechte ruggen, slappe knieën³⁴

Radicalisme in Nederland en Duitsland — Antoine Verbij

“Lessen trekken betekent niet je geschiedenis verloochenen”³⁵

Wijnand Duyvendak reageert op Antoine Verbij

1972—Kees Schuyt³⁶

HISTORISCH FRAGMENT 4: Recht, orde en politiek protest

Je bakt er niks van!⁴²

Weerbaar in de media — Farid Tabarki

Jongeren & seks⁴⁴

Debat kinderporno en pedofilie — Niels Spierings

Marius Ernting: “politieke

paradigma's op de helling"

Als bijdrage aan de discussie over de uitgangspunten van de partij die tot het congres op 22 november binnen GroenLinks wordt gevoerd, blikt De Helling met een aantal Founding Fathers van de partij terug op de ontwikkelingsgang van GroenLinks. Als vierde komt aan het woord: Marius Ernsting.

foto: Hapé Smeele

Wat waren jouw verwachtingen van GroenLinks?

“Natuurlijk had ook ik de hoop dat we een grote partij zouden worden, maar voor mij was het eigenlijk belangrijker dat er door de oprichting van GroenLinks nu een kans bestond om onze politieke paradigma's naast elkaar te leggen en tot iets te komen wat echt iets zou toevoegen. Dat had natuurlijk alles te maken met de situatie van de CPN op dat moment. Na de verkiezingen van 1986 vielen de kleine linkse partijen van tien naar drie zetels terug en de CPN verdween net als de EVP geheel uit de Tweede Kamer. We hadden het wel zien aankomen, maar niet dat het zo dramatisch zou zijn. Na twee kabinetten Lubbers, waarin er nauwelijks ruimte was geweest voor oppositie, bestond er een enorme behoefte om de krachten te bundelen en Lubbers te verslaan. Dan zie je altijd een trek naar de grote partijen. De kleine partijen konden zich bovendien te weinig onderscheiden van de PvdA,

want ook die was gedwongen om scherp oppositie te voeren. En dus werden we weggevaagd. Voor de CPN was het erg treurig, want we hadden nog wel overal raadsleden en we moesten dus als partij wel verder. Ina Brouwer en ik hebben toen een rondgang gemaakt langs mensen binnen en buiten de partij. Aanvankelijk dachten we dat kleinlinkse samenwerking noodzakelijk was omdat de CPN alleen nog geen deuk in een pakje boter kon slaan, maar dat de CPN wel eerst op eigen kracht in de Tweede Kamer terug moest komen. Gaandeweg bleek dat daartoe geen kans meer was.

Samenwerking weigeren zou betekenen: teruggrijpen op het oude gedachtegoed, terwijl samenwerking de kans bood om dat gedachtegoed opnieuw tegen het licht te houden. En volgens mij is dat in GroenLinks met succes gebeurd.”

Speelde de Perestrojka en de ontwikkelingen in het Oostblok een rol bij het instorten van de CPN?

“Ja, absoluut. De CPN lag al sinds de Russische inval in Tsjechoslowakije in 1968 in onmin met de zusterpartijen in het Oostblok en zeker na de coup in Polen in 1979. Het partijcongres heeft in 1981-1982 een nieuw beginselprogramma aangenomen waarmee de CPN werd getransformeerd van een communistische partij naar een radicaal sociaal-democratische partij. De dictatuur van het proletariaat en het eenpartijstelsel werden ingeruild voor een principiële keuze voor een meerpartijstelsel en voor democratie. Eigenlijk was dat ook al een voorteken voor wat er stond te gebeuren. Want wat was na dat congres nog het fundamentele verschil tussen de CPN enerzijds en de PSP en PPR anderzijds?”

Je hoopte op een vernieuwing van de politieke paradigma's in GroenLinks. Had de CPN na deze ideologische wending daarbij nog een eigen inbreng?

“Wat generaliserend kun je zeggen dat de PSP de thematiek van oorlog en vrede inbracht, de PPR het milieu en de CPN de sociale strijd. De CPN had de meeste contacten met de vakbeweging, ze beschikte over sociaal radicalisme met bijbehorend activisme. Na 1989 waren veel CPN'ers ontzaglijk blij dat die verschillende posities in het maatschappelijk veld gebundeld konden worden.

We moeten ons heel goed realiseren dat de periode van de jaren tachtig een organisch proces is geweest van 'het gaat zo niet meer'. Na de Tweede Wereldoorlog begon de CPN met

10 zetels (!), in de loop van de jaren vijftig zakte de partij naar 2 of 3 en krabbelde dan weer omhoog tot aan het hoogtepunt in 1972 met 7 zetels voor de CPN, 7 voor de PPR en 2 voor de PSP: 16 zetels bij elkaar. In 1977 donderde het weer omlaag. Het dal werd steeds dieper en het oprabbelen ging steeds langzamer. Het was eigenlijk gewoon gedaan en iedereen was zich daarvan bewust. De oude paradigma's waren bij de oprichting van GroenLinks al zo uitgewerkt, dat ze niet veel strijd meer veroorzaakten en dat is maar goed ook, want doorgaans leidt dat ertoe dat mensen afhaken in plaats van instromen. Maar er is wel degelijk sprake van ideologische vernieuwing.

Over het milieu hebben we nooit diepgaande meningsverschillen gehad. Nadat er in 1979 bijna een ongeluk plaatsvond in een kernreactor in Harrisburg in de Verenigde Staten was het ook voor de CPN duidelijk dat kernenergie niet veilig was. En de gedachte dat kernenergie wel kon als het maar onder socialistische verhoudingen werd geproduceerd werd natuurlijk definitief onderuit gehaald na de ramp in Tsjernobyl in 1986. Wel is de CPN altijd van mening geweest dat het milieu geen voorwendsel mag zijn om mensen die weinig hebben nog meer af te pakken.

De twee belangrijkste strijdpunten in GroenLinks hebben zich afgespeeld op de beide andere terreinen. Ten eerste rondom oorlog en vrede bij de NAVO bombardementen in Kosovo in 1999 en ten tweede op sociaal terrein met de discussie over de nota *Vrijheid eerlijk delen* vanaf 2005.”

Hoe lag de discussie over Kosovo bij oud-CPN'ers?

“Veel CPN'ers hadden het erg moeilijk met het bombardement. Voor Marcus Bakker was het reden zijn lidmaatschap van GroenLinks op te zeggen. Dat een partij die voor de vrede is

Marius Ernsting (1947) was van 1983 tot 1986 Tweede-Kamerlid voor de CPN. In de periode van de fusie met de andere kleinlinkse partijen was hij vice-voorzitter van het partijbestuur van de CPN. Hij maakte deel uit van het onderhandelings-team van de CPN en kwam als tweede CPNkandidaat na Ina Brouwer op plaats 8 van de eerste lijst van GroenLinks, maar haalde tegen de verwachting in de Tweede Kamer niet. Ernsting bleef nauw betrokken bij de partij. In 2006 bemiddelde hij tussen Sam Pomes en de GroenLinksfractie in de Eerste Kamer, nadat de verhoudingen ernstig waren verstoord door een royementsprocedure tegen Pomes die feiten over zijn verleden zou hebben verzwegen. Tot 2006 was Ernsting directeur van de vereniging Humanitas; hij is nu nog actief als adviseur van de goede doelenloterijen, als voorzitter van Opera Spanga en als voorzitter van de Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (Vereniging NOV).

Marius Ernsting: “...

een bombardement zou kunnen goedkeuren was onverteerbaar voor hem. Ik keek naar de gebeurtenissen in Kosovo met in mijn achterhoofd de moordpartijen in Rwanda in 1994 en vond het onaanvaardbaar dat er nog eens een dergelijke krachtpatserij van de ene bevolkingsgroep tegenover de andere plaatsvond. Ik kon me dus wel vinden in ingrijpen. Achteraf kijk ik er toch weer wat anders tegenaan, omdat zo weinig internationale interventies succesvol zijn geweest. Wat er nu met Rusland, Georgië en Ossetië gebeurt, dat is toch dramatisch. Het is alsof de geschiedenis zich gewoon weer herhaalt. Sinds de draai met betrekking tot Kosovo zijn we het normaal gaan vinden dat het ene land zich met een ander land bemoeit op grond van een notie van mensenrechten. Vredesoperaties worden een rechtvaardiging voor gewelddadig ingrijpen in een ander land. Dat is wel reden om onze standpunten opnieuw te overdenken.”

Hoe sta je in de discussie over het sociale beleid?

“Ik was erg blij met *Vrijheid eerlijk delen* omdat ik dat een moedige stap vond om tot een echt nieuw paradigma te komen. Wat mij betreft is het de eerste poging om op het gebied van sociaal beleid op een andere manier naar mensen te kijken en mensen anders te benaderen, niet alleen als stemmers maar ook als actoren in het maatschappelijke proces. Een poging om burgers in een veel actievere en verantwoordelijke rol te plaatsen zonder de verantwoordelijkheid als overheid weg te gooien. Ik begrijp de angst wel dat er teveel wordt uitgegaan van de sterke, zelfredzame mens, maar het mooie van *Vrijheid eerlijk delen* is nu juist dat mensen die het niet redden een hogere uitkering krijgen dan nu. Toen ik dat las dacht ik aan de woorden van Marga Klompé bij de invoering van de bijstandswet

in 1963, dat mensen die echt niet in hun bestaan kunnen voorzien met opgeheven hoofd een beroep op de overheid moeten kunnen doen. Ik vind dat er een groot verschil is tussen het definiëren van zo’n bodempositie en het op elk moment opeisbare recht, dat er daarna is gegroeid met de komst van de WAO, de WW etc. De vraag is dus wat is de bodem en wat doe je om boven die bodem mensen te stimuleren om in beweging te zijn en zichzelf kansen te verschaffen. Die vragen moet je stellen.”

Vind je dat die inhoudelijke discussie in de partij voldoende is gevoerd of dat er toch vooral is gereageerd vanuit ideologische reflexen?

“Dat laatste. Ik vind het dramatisch dat sommigen in de partij de haken in het zand zetten in plaats van na te denken over de manier waarop GroenLinks moet opkomen voor de zwakkeren. De vraag of we dat in het verleden altijd op een goede manier hebben gedaan hoort daar wel bij. Als je inziet dat dat toch niet helemaal goed geweest met 1 miljoen WAO’ers en bijna permanent zo’n 350.000 mensen in de bijstand dan vind ik dat er ook een verantwoordelijkheid bij de critici ligt om aan te geven hoe het dan op een andere manier tot een ontspannen en dynamisch betrekken van mensen moet komen. Het vertrekpunt moet hetzelfde zijn, namelijk dat het oude systeem niet meer werkt, net zo goed als het oude systeem van onze moederpartijen niet meer werkt. Dat soort moed heb je wel nodig. Als deze voorstellen van GroenLinks over sociaal beleid niet waren gedaan dat was het opnieuw een buitengewoon defensief verhaal geworden wat helemaal gedomineerd wordt door rechts. Datzelfde dreigt ook te gebeuren op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, milieu en internationale politiek. Ook daar zijn nieuwe paradigma’s hard

nodig. Links moet het defensief waar we toch al een tijd inzitten afschudden en nieuwe perspectieven en strategieën schetsen. Bijvoorbeeld wat betreft ontwikkelingsbeleid. Niet alleen economen van de wereldbank, maar ook mensen van de Afrikaanse landen zelf zeggen dat de huidige ontwikkelingshulp de situatie alleen maar verergert: het leidt tot corruptie en fraude en landen die voor 40% van hun budget afhankelijk zijn van hulp krijgen helemaal geen impulsen om naar vormen van zelfvoorziening te streven. Dat zijn vitale kritiekpunten waar ook een partij als GroenLinks met zijn traditie antwoorden op moet geven. Als we er niet in zouden slagen op een open en dynamische manier met politiek bezig te zijn, dan is het snel met ons gebeurd, denk ik. Een voorbeeld van hoe het kan vond ik het festival in de Haagse Hogeschool. GroenLinks wist daar een groep mensen van binnen en buiten de partij te mobiliseren die op allerlei manieren met thema’s en ontwikkelingen bezig zijn”

Dat festival was onderdeel van het toekomstproject van de partij. In november staan de uitkomsten ervan op de congresagenda. Ben je positief over het verloop van de discussies in dat project?

“Het debat wordt wel erg op metaniveau gevoerd. Ik heb het vermoeden dat dat is om te voorkomen dat de scherpste van het debat over *Vrijheid eerlijk delen* zou terugkomen, terwijl dat van mij best mag. Nu worden de pijnpunten teveel omzeild door steeds in algemene termen te spreken. Het document wat er nu ligt is wat mij betreft irreëel in zijn positivisme over de toekomst. We hoeven niet allemaal hypochonders te worden, maar er zijn toch veel problematische zaken ook in het functioneren van de politiek zelf die benoemd moeten worden. Simpelweg roepen dat de toekomst aan ons is helpt ons

niet verder. Ik vind bovendien dat die toekomstdiscussie niet moet eindigen op het congres in november. Hooguit kun je als congres vragen om visieontwikkeling op een specifiek terrein. Eén van de paradigma’s die ook op de helling moeten is dat een congres voor zoveel jaren een standpunt vast timmert. Natuurlijk moeten de kiezers weten waar ze aan toe zijn, maar GroenLinks heeft genoeg geschiedenis om dat houvast te kunnen bieden door concreet politiek optreden. We moeten een echt globale analyse maken om vandaar uit eigen posities te formuleren. Maar we moeten geen alomvattend plan voor de toekomst ontwerpen. Daar ben ik helemaal van genezen.”

Op welk punt in zijn ontwikkeling is GroenLinks nu?

“Op het punt van een echte generatiewisseling. Als we erin slagen om talenten in de leeftijdsfase van 25 tot 40 naar ons toe te halen die de kar gaan trekken, dan ben ik redelijk optimistisch over de toekomst van de partij.”

=

moderniseren

herfst 2008

Een bijdrage aan de discussie over de toekomst van GroenLinks

In de hele Noordwest-hoek van het Europese continent staan progressieve partijen momenteel op een levensbedreigende tweesprong. Zij kunnen verworden tot conservatieve bewegingen die zich vooral bekommeren om het behoud van de naoorlogse verzorgingsstaat, of zij kunnen zich ontpoppen tot brede sociaal-liberale moderniseringspartijen die erkennen dat de verworvenheden van toen niet de zekerheden van nu zijn en bovendien niet langer bijdragen aan wat toch de *raison d'être* van deze partijen is, namelijk: individuele en collectieve bevrijding.

Progressieve partijen hebben deze keuzedwang te danken aan de aanzwellende ontgrenzingsangst van het electoraat. Kiezers vrezen de bedoelde en onbedoelde overdracht van soevereiniteit naar Europa, naar quasi-statelijke organisaties, naar lokale overheden en naar bedrijven. Kiezers vrezen de sociale, culturele en economische effecten van migratie. Zij vrezen de effecten van nieuwe, buitenlandse eigenaren op de ondernemingen waar zij werken. En zij vrezen verweesd achtergelaten te worden door de eigen elite, die zich steeds meer buiten Nederland manifesteert.

vals beeld

Deze angsten spitsen zich materieel toe op vrees voor verlies van het comfort van de naoorlogse verzorgingsstaat. De angst is namelijk dat deze viervoudige bedreiging ook de opgebouwde uitkeringsrechten zal eroderen. En dus is behoud de dominante afweerstrategie, zeker nu de politieke constellatie in Nederland heeft geresulteerd in een wedren in goed sociaal-democratisch erflaterschap. Hoewel historisch onjuist hebben veel progressieve partijen zichzelf de laatste decennia namelijk opgedoet als de voornaamste architecten van de verzorgingsstaat; bij ontstentenis van een toekomstgericht programma wordt het politieke kapitaal in toenemende mate gehaald uit een vals beeld van een daadkrachtig links verleden. Gezegend met veel tactisch vernuft, en de existentiële lichtheid die oppositiepartijen nu eenmaal eigen is, is de SP er in geslaagd zichzelf in de positie van de ware erflater van het socialistische gedachtegoed te manoeuvreren, met rampzalige gevolgen voor een sociaal-democratische bestuurderspartij als de PvdA. Voortgaande modernisering wordt succesvol uitgelegd als verraad aan het sociaal-democratische erfgoed en electoraal afgestraft, ook al biedt behoud kiezers alleen maar schijnzekerheid en zal

dat op de langere termijn dus eveneens afgestraft worden.

fata morgana

'Nationalistisch socialisme' is namelijk om meerdere redenen een doodlopende weg. Ten eerste gaat behoud van het bestaande er aan voorbij dat de risico's die de verzorgingsstaat in de jaren vijftig, zestig en zeventig moest wegnemen, niet die van de eenentwintigste eeuw zijn. Het voornaamste risico waartegen de naoorlogse verzorgingsstaat beschermde was werkloosheid. Dat was zowel in het belang van de werkende en de werkgever als van de staat. De eerste zag zijn levensstandaard min of meer behouden, de tweede zag zijn afzetmogelijkheden op peil blijven, terwijl de derde een bodem wist onder de geaggregeerde koopkracht waardoor een bestedingscrisis *à la* de jaren dertig kon worden voorkomen. Centraal in de architectuur van de naoorlogse verzorgingsstaat stond dan ook het garanderen van de koopkracht van de kostwinner; de zekerheden van vrouw en kind waren daarvan afgeleid.

Inmiddels is werkloosheid allang niet meer het grootste risico waar burgers aan zijn blootgesteld. Belangrijker is de inkomensval als gevolg van het krijgen van kinderen, als gevolg van scheidingen, en als gevolg van overgangen van baan naar baan, van sector naar sector, en van locatie naar locatie. De koopkrachtlogica van de oude verzorgingsstaat is op geen enkele manier toegesneden op deze nieuwe bronnen van onzekerheid. Ook al is de omvang van deze risico's vooralsnog beperkt, zij is wel stijgende, vooral van die risico's die het gevolg zijn van veranderende gezinsstructuren. Langzaam zien we in de data van het SCP dan ook een verschuiving van de armoede in Nederland van de grijze weduwe met alleen AOW naar het eenoudergezin met geen of slechts een preciaire arbeidsbetrekking.

Maar er zijn ook goede ideologische redenen om te moderniseren. De verzorgingsstaat waarvan de sociaal-democratie zozeer haar politieke bestaan afhankelijk heeft gemaakt, is namelijk niet de beste van alle mogelijke werelden maar kent een aantal belangrijke ontwerpfouten. Hoewel zelden in de morele winst- en verliesrekening meegenomen, kent het 'nationalistisch socialisme' namelijk belangrijke uitsluitende effecten. Gestoeld als het is op herverdeling binnen een cultureel, sociaal en etnisch relatief homogene populatie, is het slecht te combineren met gastvrijheid

zonder_weem

voor mensen die de domme pech hebben gehad om te zijn geboren op plekken met minder levenskansen. Het is dan ook niet verbazend dat het internationale geweten van een partij als de SP slecht ontwikkeld is. Bovendien staat de nationale verzorgingsstaat een efficiënte verdeling van arbeid over de wereld in de weg door deelnemers met uitkeringskluisters aan één grondgebied te binden en onoverkomelijke blokkades op te werpen voor arbeid van buiten. Het nationalisme van de verzorgingsstaat vertraagt het proces van economische specialisatie, is daarmee welvaartverlagend, gaat ten koste van de levenskansen van buitenstaanders en is dus moreel arbitrair.

Ook binnenslands kent de verzorgingsstaat gebreken. Gestoeld als zij is op een historisch specifieke modelbiografie, namelijk dat van de witte werkende man uit de jaren zestig, zijn haar zekerheden en beschermingsarrangementen slecht toegankelijk voor mensen die er andere biografieën op na houden, en dat zijn in het Nederland van de eenentwintigste eeuw de zzp'ers, de job-hoppers, barende en zogende vrouwen, echtbrekers, deeltijdouders, drop outs en al die anderen die zich niet willen of kunnen voegen naar het kostwinnersmodel en dat van het nucleaire gezin. Ook intern blijkt de verzorgingsstaat dus maar een beperkte groep burgers te bedienen, en worden de voorrechten waarover zij kunnen beschikken onthouden aan de rest, die er evenwel via de fiscus wel aan mag bijdragen.

Ten derde houdt de verzorgingsstaat ons 'kleiner' dan we kunnen zijn. Het is al vaker geconstateerd: van staatswege gegarandeerde zekerheden blijken gepaard te gaan met een risicomijdend gedrag, terwijl minder statelijke zekerheden juist tot grotere inventiviteit en dynamiek leidt. En dat is niet alleen maar omdat er domweg minder zekerheden zijn, maar blijkt door de betrokkenen zelf ook als een verworvenheid te worden beschouwd. Hoezeer de 'Amerikaanse droom' ook een fata morgana is, in het Amerikaanse patriottisme speelt het idee van sociale mobiliteit en ondernemingszin een niet te onderschatten rol. Als we accepteren dat er twee antropologische constanten zijn, namelijk: groots en meespelend kunnen leven, maar ons ook beschermd, beschut en geborgen te weten, dan voldoet de Nederlandse verzorgingsstaat te goed aan het laatste en laat zij te weinig ruimte voor het eerste. Paternalistisch en comfortabel als zij is,

heeft zij door haar herverdelend egalitarisme de waaghalzen, de doeners, de dromers, de denkers en de entrepreneurs van zich vervreemd. Met alle gevolgen van dien: anno 2007 dreigt Nederland een laffe, rancuneuze, gemakzuchtige en in zichzelf gekeerde renteniersnatie te worden.

Er is dus alle reden om zonder weemoed te moderniseren. Mijns inziens moet zo'n moderniseringsprogramma uit zes onderdelen bestaan.

1_kies je uitbouter

Ten eerste, gun burgers zoveel mogelijk *exit* rechten, oftewel complementeer de reeds bestaande bewegingsvrijheden van kapitaal, goederen en diensten met die van arbeid. Binnen staten, binnen de EU, maar ook daarbuiten. Dat is veel belangrijker dan het uitbreiden van *voice* rechten, waar zoveel politieke energie in gaat zitten. Dat betekent dat moet worden geaccepteerd dat de allocatie van goederen en diensten in beginsel het beste via markten kan gebeuren. Het betekent ook dat moet worden geaccepteerd dat de oude Marxistische uitbuutingskritiek niet van deze tijd is. In de kapitalistische werkelijkheid van vandaag geldt het credo van Joan Robinson: "There is one thing worse than being exploited and that is not being exploited at all." Vrijheid in een kapitalistische economie begint met de mogelijkheid om tenminste je eigen uitbouter te kiezen. Dat vereist een harde en radicale aanpak van alle monopolies, waar ze ook voorkomen en wie ze ook organiseert: bedrijven, staten of beroepsorganisaties. Waarom hebben we in Nederland wel een mededingingsautoriteit voor factor- en consumptiemarkten, maar is er geen organisatie die kritisch kijkt naar de afscherming van arbeidsmarktsegmenten achter onzinnige diploma's en certificaten?

2_alles op scholing

Ten tweede, maak van scholing in brede zin dé centrale dienst die de Nederlandse verzorgingsstaat haar burgers biedt. Zorg ervoor dat jonge burgers van 1 tot 16 jaar zich zo goed en breed mogelijk kunnen ontwikkelen. Vervang uitkeringsrechten door scholingsrechten en stel werknemers gedurende hun arbeidscarrière constant in staat de competenties te verwerven die nieuwe banen, nieuwe sectoren en nieuwe economische locaties vragen. Hoewel er in Nederland het afgelopen jaar veel over onderwijs gesproken en geschreven is,

zijn de daden er niet naar. Uitkeringen zijn nog altijd het voornaamste product. Het basisonderwijs moet het nog steeds met te weinig middelen stellen, brede scholen en sluitende dagarrangementen zijn maar mondjesmaat van de grond gekomen, en de belofte om van goede kinderopvang een publieke voorziening te maken is op grove wijze geschonden. Bovendien biedt het Nederlandse onderwijs door te vroege en te onverbiddelijke selectie teveel kinderen juist te weinig ontplooiingskansen. Ten slotte wordt schooluitval nog altijd bestreden met scherpere verplichtingen en hardere sancties en is er nog altijd te weinig aandacht voor het verruimen van de mogelijkheid tot schoolterugkeer, terwijl de schamele budgetten voor postinitieel onderwijs vrijwel uitsluitend naar de hoger geschoolden gaan en on(der)geschoolden nauwelijks bereiken.

3_scandinavisering light

Besef, ten derde, dat de Nederlandse verzorgingsstaat het met de huidige belastinginkomsten zal moeten rooien. Verhoging tot Zweeds niveau om de verdere 'Scandinavisering' van de Nederlandse verzorgingsstaat te financieren zit er door afnemend vertrouwen en gebrek-kige dienstverlening domweg niet in. Dat betekent dat 'Scandinavisering', in ieder geval op de korte termijn, geen optie is, en dat progressief Nederland dus een eigen route naar een activerende verzorgingsstaat zal moeten uitstippelen. Noem het 'Scandinavisering *light*'. Er zal dus gekozen moeten worden en dus zullen er belangen gekwetst moeten worden. Wat mij betreft is dat een keuze voor onderwijs, ten koste van de huidige uitkeringsrechten. Presenteer die keuze vervolgens als een aantrekkelijke ruil aan het electoraat: wij verwijderen de mobiliteit belemmerende elementen van de verzorgingsstaat van vroeger, maar gebruiken de vrijkomende middelen om U en Uw nageslacht tot in de puntjes toe te rusten voor de transnationale arbeidsmarkt van morgen. Op prijs concurreren verliest U namelijk sowieso. Door te investeren in Uw 'human capital' bent U in staat op kwaliteit de concurrentie met iedereen aan te gaan. Dat beloven we U.

4_kleine staat

Ten vierde, streef naar een kleine maar sterke staat, die haar middelen en verantwoordelijkheden niet, zoals de huidige Nederlandse staat, spreidt over teveel zaken, daardoor te vaak in gebreke blijft, te vaak burgers in de weg loopt, en door

diezelfde burger daardoor ook te vaak verantwoordelijk wordt gehouden voor zaken waar zij niets aan kan doen (vet-zucht, wilde apen, droogte of juist teveel regen). De staat moet primair verantwoor-delijk worden gehouden voor het basis- en voortgezet onderwijs, voor zorg, interne en externe veiligheid, marktordening en publieke infrastructuur. Kunst, cultuur, inkomensvorming, topsport, tertiair onder-wijs, beroepsonderwijs, oudedagsvoorzie-ningen, verzekeringen zijn zaken die niet langer onder de verantwoordelijkheid van de staat vallen maar moeten worden over-gelaten aan burgers zelf.

5_verschillen

Ten vijfde, accepteer dat er verschillen tussen mensen bestaan die weliswaar onverdiend en oneerlijk zijn maar die desalniettemin geen aanspraak geven op correctie of compensatie door de staat. De staat heeft niet het recht om de geluk-jes van burgers onmiddellijk af te romen, noch heeft de staat de plicht burgers ogenblikkelijk te compenseren voor pech of leed. Hieruit volgt een fiscaal stelsel dat grotendeels ontdaan is van zijn herverde-lende effecten, en alle burgers een gelijke relatieve plicht oplegt om bij te dragen aan de publieke taken van de staat. Niet alleen biedt dit burgers meer zekerheid over het gedrag van de staat, stimuleert het een grotere bereidheid om risico's te nemen, ook doet een of andere variant van de 'vlaktaks' meer recht aan het idee van individuele vrijheid dan de paternalistische progressieve belastingstelsels die linkse partijen steevast prefereren.

6_kansengelijkheid

Tenslotte, onderbouw deze vernieuwingen met een politiek-filosofisch verhaal waarin kansengelijkheid geldt als de nieuwe invul-ling van het aloude gelijkheidsprincipe, namelijk als een vorm van gelijkheid die meer recht doet aan individuele vrijheid en verantwoordelijkheid en om die reden ook beter past bij de ontgrensde wereld van morgen. Wat moreel relevant is, is niet dat iedereen in gelijke mate een deels door anderen bedacht levensplan mag realise-ren, maar dat iedereen een gelijke kans heeft om zijn of haar eigen levensplan te verwirkelijken. Of zij daar ook in slagen is uiteindelijk aan henzelf. Garanties zijn in dit leven niet te geven, en die illusie, lang verbreid door politieke partijen die zich bezondigden aan de utopie van de vol-strekte maakbaarheid, kan niet snel en niet radicaal genoeg worden doorgeprikt.

Veel van deze punten zijn al gemeen-goed in het GroenLinkse denken. Maar te vaak nog vormen zij een ongemakkelijk amalgaam met de sociaal-democratische clichés van weleer. In de discussies over de topinkomens, in debatten over het financiële kapitalisme, maar ook in die over inkomensontwikkeling en armoedebe-strijding onderscheidt GroenLinks zich te weinig van SP en PvdA. Onvoldoende lijkt de partij te beseffen dat de modernisering die zij voorstaat lastig te rijmen is met een overmatige aandacht voor kapitalistische excessen en een politieke verdediging van de vele douceurtjes die 'kansarmen' in Nederland van staat en gemeente ontvangen. De reflex om ogenblikkelijk in het geweer te komen voor de 'laagste inkomens' die typerend is voor de verne-derende, krenkende want paternalistische en uiteindelijk autonomie ontkennende kanten van de sociaal-democratie, ken-merkt te vaak ook nog het optreden van GroenLinks.

Het is met name op dit punt dat mijn blij-moedige modernisering zich onderscheidt van de toch wat tobberige modernise-ring die GroenLinks kenmerkt. Wat mij betreft is er voor een politieke partij als GroenLinks maar één toekomst, en dat is die van een door en door sociaal-liberale partij die de verantwoordelijkheid van de staat beperkt tot het garanderen van kan-sengelijkheid via forse investeringen in het onderwijs en voor de rest vertrouwt op de wijsheid en het initiatief van ondernemin-gen, burgers en hun organisaties. Daar liggen mijns inziens bovendien de grootste electorale mogelijkheden. Verkwanseld als deze verlichtingserfenis is door een steeds meer naar conservatief nationalis-me neigende VVD is het liberale geluid tot schade en schande van het publieke debat zo goed als volledig uit het politieke spec-trum verdwenen. GroenLinks zou er goed aan doen deze erfenis te kapen. Voordat D66 het doet.

=

Ewald Engelen is samen met Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak auteur van *Het bange Nederland. Pleidooi voor een open samenleving* dat in sep-tember bij Bert Bakker verschijnt. (zie Verder Lezen, p. 47)

RE-ACTIE: Geschiedenis & conformisme

De laatste tijd verschijnen er veel terugblikken op het gedenkwaardige jaar 1968. De Helling wil daar niet aan mee doen. Wij zijn niet geïnteresseerd in 'hoe het eigenlijk is geweest', maar des te meer in de vraag wie eigenlijk het beeld van 1968 bepaalt en met welk doel. Dat geldt overigens net zo goed voor de jaren zeventig en tachtig, die hier in wat mindere mate ook aandacht krijgen. De Duits-Joodse denker Walter Benjamin stelde dat de geschiedenis altijd door de overwinnaars wordt geschreven. Op dit moment beschouwen rechtse en 'nieuwe' politici zich duidelijk als zodanig, gezien het feit dat zij sinds het aftreden van Wijnand Duyvendak een ware heksenjacht ontketenen op alles en iedereen die het ooit waagde met behulp van acties wetten ter discussie te stellen.

Het schrijven van geschiedenis, of het nu die van 1968 is of die van de jaren tachtig, is geen onschuldige aangelegenheid. In deze Helling geven we ons daarvan rekenschap. Enerzijds door zelf als medewerkers en redactieleden met behulp van oude foto's verschillende verhalen over het jaar 1968 te vertellen die illustreren hoe weinig eenduidig dat jaar in werkelijkheid is. Anderzijds door materiaal aan te leveren om de oplevende discussie over linkse tradities van protest op niveau te voeren: basisteksten over burgerlijke ongehoorzaamheid uit vroeger tijden, analyses van de manier waarop 1968 wordt herdacht en welke rol de verschillende interpretaties in het huidige politieke debat spelen, een vergelijking van de politieke cultuur van het gedenken in Frankrijk, Duitsland en Nederland en een theateraal gesprek tussen de babyboom- en de huidige generatie over de staat van de Nederlandse democratie.

Dit themadeel is niet ontstaan uit belangstelling voor het verleden, maar omdat – zoals Walter Benjamin het uitdrukt – elke generatie de overlevering opnieuw moet veroveren op het conformisme, dat steeds weer op het punt staat haar te overweldigen.

EM

RE-ACTIE

1968: Bernice Siewe, fotografe en bij de Helling ondermeer bekend van de portretserie 'jongeren, geloof en politiek' in de Helling van afgelopen voorjaar, vertrekt naar Canada als au-pair. Met blond wapperend haar en opwaaiende zomerjurk staat ze klaar voor vertrek op het nieuwe, in 1967 feestelijk geopende Schiphol, een symbool van de mondialisering in de jaren zestig toen de wereld zich opende en de Nederlandse huiskamers binnenkwam.

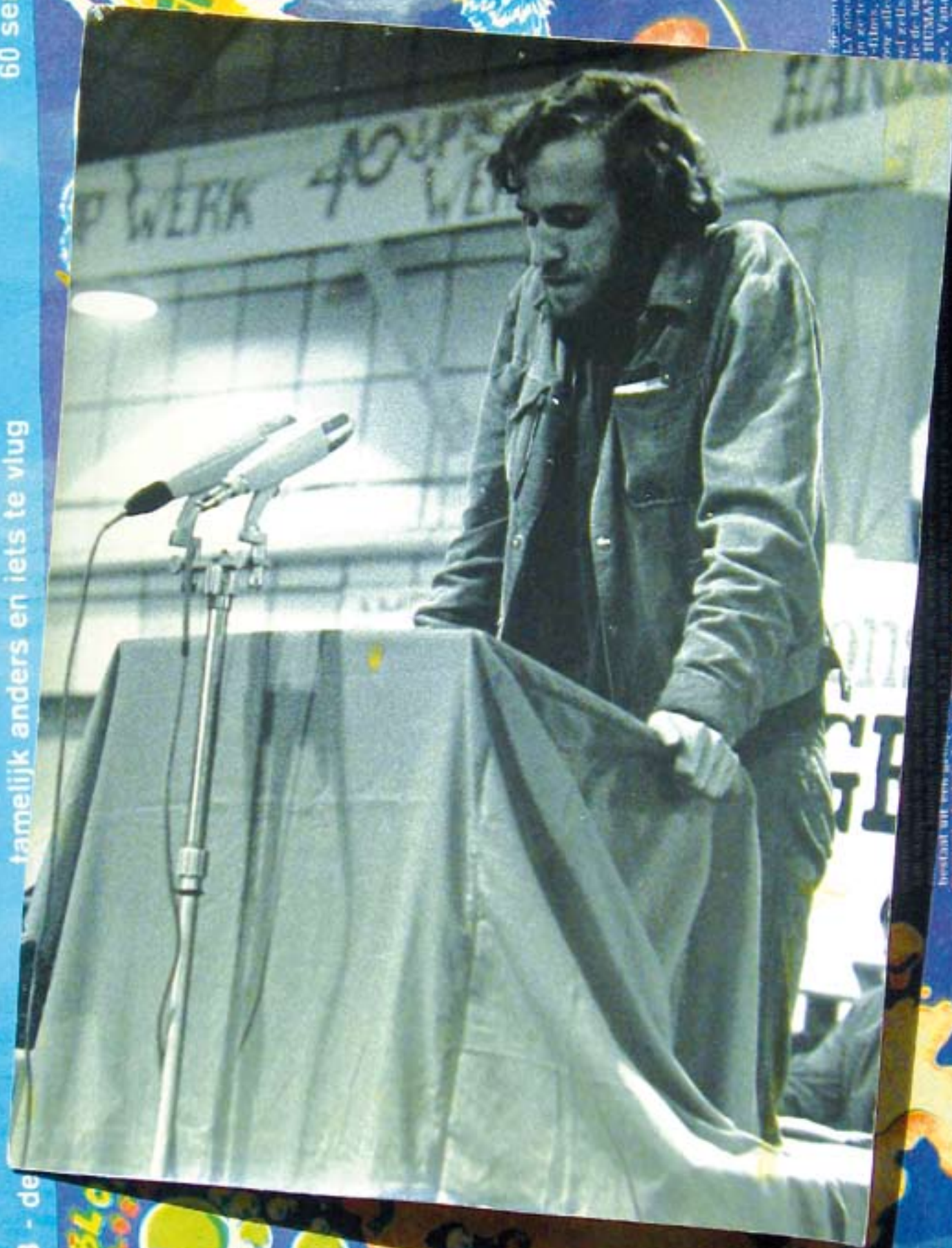

DE HELLING IN '68

De vader van de hoofdredacteur van de Helling, ook afgebeeld op deze foto uit 1968, besluit begin jaren zeventig de gereformeerde kerk en het geloof waarin hij is opgevoed achter zich te laten. Hij wordt actief in de PPR en de Sjaloombeweging, zet wereldwinkels op en is actief in de beweging voor Latijns-Amerika. Zijn kinderen zitten op de knieën van actievoerders, vullen kilozakken met suiker uit Nicaragua en lopen mee in demonstraties. Maar in 1968 is daarvan nog niets te zien.

no 33 - de

de groezel van
LY. In een
je te vinden
films, allerlei
ongelukkig
el zelfs in de bus
de de bus nader
HUMAN FAMILY
e. Vanaf 1 mei
der. Ze zijn van
dan hoop je kans

bestaat uit een aantal quarsveer, de Actis Laby in Paratissio, Famian plan om van 26 mei tot 5 juni weer te hebben in reorganisatie van schoolkinderen, onderwijs.

Geweldadig 1968

Het grootste deel van 1968 was ik 20. Twee jaar eerder was ik als rustig ontkerstende tuinderszoon uit de Beemster vertrokken naar dat magische Amsterdam om er nooit meer weg te gaan.

Ik studeerde aan de Vrije Universiteit (VU) politicologie en was al snel actief geworden. Eerst in de faculteitsvereniging, toen in de studentenvakbeweging en de studentenraad. In dat jaar haalden we aan de VU voor het eerst de absolute meerderheid in die raad. 1 mei 1968 was mijn *finest hour*: namens de studentenbeweging sprak ik, trillend van de zenuwen, in de Oude Rai een paar duizend linkse mensen toe. Ik sprak over de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten, onder leiding van president Johnson diep verwickeld in de Vietnamoorlog: "De VS steunt momenteel tien keer zoveel fascistische regimes als het in de Tweede Wereldoorlog bestreden heeft". Een stormachtig applaus was mijn deel, een sensatie die je lang bij blijft. Dat ik was gevraagd om namens de studentenbeweging te spreken omdat ik een beetje proletarisch accent had was iets dat je wel makkelijk vergeet...

Het jaar 1968 wordt, zeker in de terugblikken veertig jaar later, vooral geassocieerd met de studentenrevoltes in Parijs en Berkeley. De "sturm und drang" van een nieuwe generatie, idealistisch en gedreven, verlangend naar vernieuwing en vooruitgang. Veertig jaar na dato wordt dat nogal eens gevolgd door lastige vraag: "en wat hebben jullie er nou eigenlijk van terecht gebracht?" Maar daarover straks.

Het is opmerkelijk hoe het collectieve geheugen (dat geldt trouwens ook voor het individuele geheugen) een vertekend beeld kan geven. Immers, 1968 was een jaar waarin veel meer aan de hand was, en het is nog maar de vraag of Parijs in die kluwen van gebeurtenissen eigenlijk wel het belangrijkste was. Als er één ding in dat jaar domineerde, dan was het geweld.

Het jaar begint al meteen fors: in Vietnam met het Tet-offensief, dat de Amerikanen er hardhandig mee confronteerde dat ze die oorlog niet zo makkelijk zouden winnen. Vervolgens komt, teken van hoop, in Tsjecho-Slowakije Dubček aan de macht, die een Praagse Lente in de Koude Oorlog leek aan te kondigen. En dan, in april, twee moordaanslagen: Martin Luther King wordt vermoord door een blanke scherpschutter, waarna hevige onlusten in Amerikaanse steden uitbreken met enkele tientallen doden. In Berlijn wordt studentenleider Rudi Dutschke neergeschoten door een rechts warhoofd. Hij overleeft het, maar wordt nooit meer de oude en overlijdt jaren later in betrekkelijke vergetelheid. "Springer hat mittgeschossen" klinkt het duizendvoudig tijdens de demonstraties die erop volgen. "De kogel kwam van links" enkele decennia later is dus niet eens zo origineel.

In mei zijn het de studenten van Parijs en Berkeley die, geïnspireerd door Herbert Marcuse, zich de voorhoede van de revolutie wanen. "Alles moet geeïst worden, niets gerealiseerd", staat op de Parijse muren gekalkt. Een vooruitziende blik? Heel kort daarna een nieuwe klap: de moord

op Robert Kennedy, een gebeurtenis die voor veel mensen de opgeflakkerde hoop op betere tijden smoort (ze staan langs de rails, in onafzienbare rijen in tranen, wanneer de trein met het stoffelijk overschot door het land rijdt). En het wordt nog erger als in augustus de prille Praagse Lente door de legers van het Warschaupact onder de voet wordt gelopen.

In Afrika, in het zuiden van Nigeria woedt ondertussen de oorlog om Biafra, waar door de honger 6.000 mensen per dag sterven. In oktober wordt een studentendemonstratie in Mexico-stad in bloed gesmoord: tussen de 300 en 500 doden: symbool voor de grimmige kant van weerstand tegen verandering. Aan het eind van het jaar wordt in Nederland de actiegroep Man Vrouw Maatschappij opgericht, maar wordt ook Richard Nixon gekozen tot president van de Verenigde Staten. En om de verwarring compleet te maken: uitgerekend hij is het die vier jaar later een vredesakkoord sluit met Noord-Vietnam...

Om terug te komen op die vraag wat we ervan terecht hebben gebracht: het voorgaande caleidoscopische beeld maakt duidelijk dat 1968 een jaar was waarin alles kon gebeuren. Wij, de babyboomgeneratie die in 1968 zijn volwassenheid voelde ontwaken, proefden inderdaad de sensatie dat je maar een beetje hoefde te bewegen en te blazen, en de autoriteiten donderden om. "Street fighting man" zongen de Rolling Stones. Maar die roes was een kort leven beschoren: de terugslag was, zonder dat we ons dat toen realiseerden, dichtbij en de opvolgers van de omgevalen autoriteiten liepen zich al warm. Nog sterker, de echte tegenkrachten, dat grootkapitaal waar we het veel en hevig over hadden, hield zich gewoon een beetje koest, calculerend dat een omwenteling niet alleen maar schadelijk is voor omzet of winst.

Er manifesteerde zich een nieuwe voorhoede, en dat zou zeker doorwerken: een jonge generatie, zelfbewust en mondig, met een eigen cultuur, en met een snel groeiende koopkracht. Wij waren goed beschouwd de voorbode van grote veranderingen: meer jongeren in het hoger onderwijs, meer vrouwen op de arbeidsmarkt, meer individuele keuzemogelijkheden voor iedereen, meer en verder reizen, meer uitgaan, meer economische groei, meer geld en meer markt. Als iets ons verweten kan worden dan is het de grenzeloze naïviteit die ons deed geloven dat onze beweging over de hele linie ook meer mens zou opleveren...

In 1969 volgden nog een jaar na dato de bezetting van het Maagdenhuis en een hele serie andere gebouwen en we hadden ook nog Woodstock. Maar het pleit werd gaandeweg beslecht.

En waar was ik? Zeker, ik was in Berlijn met de Paasdagen, gewoon om te kamperen en de stad te leren kennen, en de demonstraties na de aanslag op Dutschke hebben daar zeker bij geholpen. Ik sprak op 1 mei tot arbeiders en studenten, die het zeker beter zouden krijgen en dus minder opstandig werden. En ik was ook in Frankrijk, drie maanden na mei weliswaar, op vakantie toen de berichten over Tsjecho-Slowakije verschenen. Niks heroïsch, wel ontnuchterend.

=

Marius Ernsting tijdens zijn *finest hour* in 1968: een toespraak op 1 mei voor een paar duizend mensen in Amsterdam.

foto: Eddy Greidanus

Martin Luther King

King werd op 4 april 1968 in Memphis vermoord.

Fragment uit: Martin Luther King, *Rosa stond niet op. Geweldloze opstand in Montgomery*, Amsterdam 1963. Oorspr. titel: *Stride Towards Freedom*.

Demonstrant heeft zich tegen de felle zon beschermd tijdens de Selma-to-Montgomery march for voting rights in 1965. Martin Luther King leidde de mars.
foto: Matt Herron

De inzet toont King tijdens een bezoek aan Nederland in 1964.
foto: Ben van Meeren-donk/collectie Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

De strijd voor gelijkwaardigheid is niet enkel en alleen een rassenprobleem, van zwarten tegenover blanken. En in laatste instantie is het niet eens een strijd tussen mensen maar een spanning tussen recht en onrecht. Het geweldloos verzet keert zich niet tegen de onderdrukkers maar tegen de onderdrukking. Onder zijn banier scharen zich de gewetens, niet de verschillende rassen. In de zwarte het door hem gestelde doel van integratie wil bereiken, moet hij zich organiseren in een strijdvaardige geweldloze massabeweging. Deze drie elementen zijn alle onmisbaar. De beweging voor gelijkheid en gerechtigheid kan slechts succes hebben indien zij zowel een massaal als een strijdvaardig karakter heeft; de hinderpalen die overwonnen moeten worden vereisen beide. De geweldloosheid is een gebiedende noodzaak om tenslotte een gemeenschap te bewerkstelligen. [...]

De geweldloosheid kan vat krijgen op de mensen waar de wet dat niet kan. Wanneer de wet gedrag regelt, speelt zij slechts een zijdelingse rol bij de bewerking der publieke gevoelens. De toepassing van de wet is op zichzelf een vorm van vreedzame overreding. Maar de wet heeft daarbij hulp nodig. De rechtbanken kunnen bevel geven tot desegregatie van de openbare scholen. Maar wat kan worden gedaan om de angst weg te nemen en de haatgevoelens, de geweldpleging en alle onredelijkheid die opeengehoopt zijn rond de integratie van de scholen, om het initiatief uit handen te nemen van de door rassenhaat bezeten volksmenners, om eerbied op te wekken voor de wet? Want tenslotte is het toch zo, dat als de wetten gehoorzaamd moeten worden, de mensen de overtuiging moeten hebben dat zij juist zijn.

Hier manifesteert zich de geweldloosheid als de fundamentele vorm van overreding. Het is de methode die de rechtvaardige wet wil doen naleven door een beroep te doen op het geweten van de fatsoenlijke grote meerderheid die door verblindings, angst, trots of onredelijkheid hun geweten in slaap hebben gesust.

Hij die geweldloos verzet pleegt kan zijn boodschap in de volgende eenvoudige bewoordingen samenvatten: Wij willen een rechtstreekse actie voeren tegen het onrecht zonder af te wachten of andere instanties iets doen. Wij willen niet gehoorzamen aan onrechtvaardige wetten of ons onderwerpen aan onrechtvaardig praktijken. Wij willen dit op vreedzame wijze, openlijk en met opgewektheid doen omdat het ons doel is om te overtuigen. Wij hebben de middelen der geweldloosheid tot de onze gemaakt omdat wij ons een gemeenschap ten doel hebben gesteld die in vrede is met zichzelf. Wij willen trachten te overtuigen met onze woorden, maar indien onze woorden tekort schieten, willen wij pogen te overtuigen met onze daden. Wij zullen altijd bereid zijn om te praten en te pogen om tot een redelijke schikking te komen, maar wij zijn bereid tot lijden indien zulks nodig is en zelfs om ons leven in de waagschaal te stellen om te getuigen van de waarheid die wij zien.

De weg der geweldloosheid houdt de bereidheid in om te lijden en zich opofferingen te getroosten. Hij kan de gevangenis betekenen. Indien zulks het geval is moet degene die verzet pleegt bereid zijn de gevangenis te vullen. Hij kan zelfs betekenen de fysieke dood. Maar indien de fysieke dood de prijs is die een mens moet betalen om zijn kinderen en zijn blanke broeders te bevrijden van een nimmer aflatende dood van de geest, dan zou niets verlossender kunnen zijn.

De jaren zestig in de

De terugblikken op 1968 die dit jaar overal verschijnen zijn zelden bedoeld om die periode in de geschiedenis recht te doen. Zij worden vooral gebruikt om positie te kiezen in het debat over de huidige politieke cultuur. Een analyse van argumenten en sentimenten in de discussie.

‘De jaren zestig’ is een ideologisch beladen begrip geworden. Politici en commentatoren gebruiken deze periode regelmatig in het huidige politieke en publieke debat. Het scherm met de jaren zestig gebeurt op verschillende manieren. Zo zetten politici en commentatoren deze periode in om zichzelf te positioneren of juist om de tegenstander in een hoek te zetten. Ook worden de jaren zestig vergeleken met de huidige tijd om het politiek-maatschappelijke klimaat van nu te duiden. Tenslotte worden de jaren zestig gebruikt om de huidige tijd te verklaren. Dan wordt er in de argumentatie vanuit gegaan dat de jaren zestig een directe invloed hebben op de situatie zoals die nu is. Daarmee suggereren politici en commentatoren dat er sprake is van een doorwerking van de revolutie van de jaren zestig in de huidige politieke ontwikkeling.

Het is niet vreemd dat er de afgelopen jaren wordt teruggegrepen op de jaren zestig. De turbulente periode sinds 2002 (‘het jaar van Pim Fortuyn’) die tot op heden voortduurt kent opvallende gelijkenissen met de roerige jaren zestig. In beide perioden kwam er onverwachts onrust in de samenleving en werd het politieke klimaat gespannen. De roep om vernieuwing klonk luider dan in de voorafgaande perioden. De gevestigde politieke elite werd door groepen uitdagers met succes aangevallen. De maatschappelijke verhoudingen veranderden en het bestaande politieke stelsel kwam onder druk te staan. Juist voor Nederland is een dergelijke onrustige en gepolariseerde situatie opvallend. In vergelijking met andere westerse democratieën staat Nederland immers bekend om haar sociale en politieke cultuur van harmonie en consensus.

Nieuwe conflicten

De politieke polarisatie sinds 2002 had vooral betrekking op sociaal-culturele thema's. Vergeleken met de voorafgaande decennia is daarmee de inhoud van het politieke debat verschoven, aangezien de strijd toen vooral ging over sociaal-economische verdelingsvraagstukken. Kwesties die nu de boventoon voeren gaan over onderwerpen als immigratie, integratie, veiligheid, nationaliteit en identiteit of normen en waarden. Ook fundamentele grondrechten als het gelijkheidsbeginsel, de vrijheid van meningsuiting of de godsdienstvrijheid staan nu in het brandpunt van het politieke debat. Met de nieuwe dominante thema's is de structuur van het politieke speelveld veranderd. Naast de klassieke links-rechtsverdeling, die vooral gaat over sociaal-economische onderwerpen, is er een sociaal-culturele dimensie bijgekomen. De schaal van die dimensie loopt van conservatief (cultureel behoudende waarden) tot progressief (cultureel vooruitstrevende waarden). Politici en partijen, maar bijvoorbeeld ook commentatoren, columnisten en wetenschappers, positioneren zich sinds de eeuwwisseling bij de nieuwe conflicten op deze culturele as.

Bij de plaatsbepaling in het veranderende politieke speelveld vormt de ‘culturele revolutie’ van de jaren zestig een ankerpunt voor politici en commentatoren. Maar uitleg over wat de jaren zestig precies zijn geweest of hebben betekend, wie de ontwikkelingen in gang hebben gezet, op welke terreinen dat heeft plaatsgevonden en wanneer de periode begon en

politieke strijd vandaag

eindigde wordt meestal achterwege gelaten. Blijkbaar zijn de jaren zestig voor velen een op zichzelf staand begrip geworden. In werkelijkheid zijn de beelden en sentimenten voor ieder zeer verschillend. Voor de een was het een culturele omslag, voor de ander was er ook sprake van een politieke aardverschuiving. En als het dan een culturele verandering betrof, was het dan in waarden, in levensstijl of gewoonweg onnadenkend anti-autoritarisme? Ging het slechts om een afrekening met het bestaande of wilden 'ze' ook daadwerkelijk vernieuwing? En wie zijn 'ze'? Waren dat jonge hemelbestormers of was het puberend tuig? Of waren het hun ouderwetse en vasthoudende ouders die het verzet met hun conservatisme uitlokten? Anderen zien de aanstichter van de grote veranderingen in de zwakke of meebuigende elite zelf. Ook over de plaats waar het zich afspeelde heerst geen consensus. Sommigen zijn van mening dat heel Nederland 'last' of juist 'profijt' had van de jaren zestig. Voor anderen betroffen het veranderingen in het dagelijks leven bij de mensen thuis. Weer anderen zien slechts de straten en pleinen van Amsterdam als toneel.

Hoewel er geen consensus over de betekenis van de jaren zestig bestaat, is er wel een duidelijke tweedeling waar te nemen in de beoordeling van deze periode. Het ene kamp zet zich af tegen de jaren zestig, terwijl het andere kamp zich juist laat inspireren door deze periode. Het oordeel van beide kampen heeft betrekking op de vermeende erfenis die typische jaren zestig waarden als 'vrijheid en emancipatie', 'zeggenschap' en 'tolerantie en gedogen' hebben nagelaten. Ik spreek hier opzettelijk van de vermeende erfenis, aangezien hun houding niet zozeer gebaseerd is op wat er werkelijk is gebeurd, maar vooral op de dominante beeldvorming en sentimenten van deze periode. Het kamp dat sceptisch staat tegenover de invloed van de jaren zestig, is van mening dat deze waarden zich verder hebben ontwikkeld dan wenselijk is. Zij vinden dat de idealen van de jaren zestig nu te ver zijn doorgesloten. Binnen het kamp dat een positief oordeel heeft over de jaren zestig, is er aan de ene kant een groep die vreest dat de verworvenheden van de jaren zestig verloren gaan en aan de andere kant een groep die vindt dat de jaren zestig nog lang niet zijn voltooid.

Doorgesloten

In het boek 'Vrijheid als ideaal' stelt Femke Halsema dat de economische emancipatie nog lang niet af is. Volgens haar heeft de nadruk die vooral de sociaal-democraten legden op bevoogdende staatsarrangementen geleid tot een gebrek aan economische soevereiniteit van met name kwetsbare burgers. Door het geven van inkomenssteun is deze groep volgens haar alleen maar afhankelijk en inactief geworden. Dat botst met haar idealen van vrijheid en ontplooiing. De door haar voorgestelde hervormingsplannen die de emancipatie een stap verder zouden moeten brengen, staan haaks op de idealen van partijen als het CDA en de ChristenUnie die de jaren vijftig boven de jaren zestig lijken te prefereren. De emancipatie van bijvoorbeeld vrouwen is in hun ogen eerder te ver doorgesloten. Zo liet André Rouvoet, kopstuk van de ChristenUnie, zich onlangs negatief uit over werkende moeders. Volgens hem was er een direct verband aanwezig tussen de groeiende problemen bij de jeugd en ouders die te

weinig thuis zouden zijn. Maar de plannen van Halsema konden eveneens niet rekenen op steun van de toch ook linkse kameraden van de Socialistische Partij.

Naast de onvoltooide economische emancipatie, pleit Halsema voor een verdergaande culturele emancipatie. Het door links lang gekoesterde motto van 'integratie met behoud van identiteit' stond de autonomie en zelfstandigheid van migranten in de weg. Daarom pleit zij voor het nieuwe perspectief 'integratie door emancipatie' - dat past binnen het emancipatie-ideaal van de jaren zestig. Dit motto lijkt ook het uitgangspunt van de PvdA-minister Vogelaar voor Wonen, Wijken en Integratie. De inzet van haar integratiebeleid is erop gericht dat allochtonen zelfstandig meedoen aan de samenleving door onder andere scholing en werk te bevorderen. Nadat Vogelaar haar integratienota had gepresenteerd, karakteriseerde Barry Madlener van de Partij voor de Vrijheid haar idealen als "denkbeelden uit de jaren zestig" en waarschuwde hij vervolgens dat "het mengen van verschillende culturen (...) grote spanningen en gevaren op[levert] voor vrede in de maatschappij." Dit voorbeeld toont aan hoe tegenstrijdig de jaren zestig worden geïnterpreteerd en hoe ideologisch deze zijn gekleurd.

Een ander hedendaags debat waarin de jaren zestig een prominente rol spelen, is de discussie over de gevolgen van de seksuele revolutie. Deze strijd is complexer dan de voor spelbare instrumentele tweedeling tussen de mensen die seks puur als een middel zien voor het nageslacht en de mensen die seks ook als een genotmiddel beschouwen. Onlangs opende de feministische 'Beperkt-houdbaar-beweging' het debat over de seksualisering van de samenleving. Opvallend is dat de aanjagers en sympathisanten van deze beweging helemaal niet terugverlangen naar de tijd vóór de jaren zestig of dat zij allemaal een christelijke achtergrond hebben. Het waren juist grotendeels vrouwen uit links-progressieve hoek - daar waar de seksuele revolutie werd ontketend - die de seksuele beleving in Nederland gecommercialiseerd en door geslagen vonden. Ook de hierop volgende 'Slow sex beweging', wederom van links-progressieve komaf, bekritiseerde de seksuele moraal waarin seks niks méér zou betekenen dan platte en seksistische porno. Offensief stelden zij dat 'de seksuele revolutie nog moet beginnen'.

Onvoltooid

Naast de kritiek op de onvoltooide of door gesloten vrijheid en emancipatie, ligt een tweede belangrijk ideaal van de jaren zestig onder vuur: zeggenschap. Voor sommigen is ook dit streven nog lang niet voltooid. In het kamp dat positief staat tegenover de jaren zestig doen politieke partijen als GroenLinks en D66 daarom voorstellen ter bevordering van de politieke participatie waarbij burgers meer macht krijgen ten opzichte van de politiek. Dergelijke voorstellen gaan uit van een groot vertrouwen in burgers. Er is ook een ander, cynischer geluid te horen over de onvoltooide zeggenschap. Zij zijn teleurgesteld in de generatie van de jaren zestig. Volgens hen hebben de toenmalige vernieuwers hun zeggenschapsideaal aan de kant geschoven uit opportunistische overwegingen. Fortuyn sprak bijvoorbeeld over het gesloten bolwerk van 'Ons Soort Mensen' die hun macht niet zouden willen afstaan aan buitenstaanders. Dan is er een derde groep

die van mening is dat de zeggenschap is doorgeschoten. In hun ogen hebben burgers tegenwoordig veel te veel te zeggen en gedragen zij zich als verwende en ontevreden consumenten in plaats van bevlogen en betrokken burgers. Dat uit zich in hufterigheid en een cultuur waarin het de grote monden zijn die domineren.

De jaren zestig worden ook aangehaald in het publieke en politieke debat als het gaat om de kenmerkende Nederlandse cultuur van tolereren en gedogen. In het buitenland staat Nederland bekend om haar tolerante houding ten opzichte van homoseksualiteit en om het gedoogbeleid ten opzichte van drugs. Deze eigenschappen van de Nederlandse cultuur worden door velen wel gezien als een positief gevolg van de jaren zestig, maar de afgelopen jaren lijkt deze trots te zijn afgenomen en is de roep om te stoppen met het gedogen en tolereren luider geworden. Tolerantie wordt dan geassocieerd met politieke correctheid, taboes of het ontkennen van problemen. Dat verwijt is bijvoorbeeld vaak gemaakt naar multiculturalisten die niet wilden erkennen dat de multiculturele samenleving naast een culturele verrijking, ook negatieve kanten met zich meebracht. Met de komst van de islam in Nederland zouden juist de verworven vrijheden en gelijkheidswaarden van de jaren zestig, als de gelijkheid van vrouwen en de acceptatie van homo's, niet meer altijd even vanzelfsprekend zijn. Evenals bij tolerantie, wordt de gedoogcultuur in verband gebracht met het niet mogen aanspreken op andermans gedrag en het niet willen oplossen van maatschappelijke problemen. Zo sprak Leon de Winter in het najaar van 2002 over een typische weggijkcultuur. Dat bracht hij in verband met de dood op René Steegmans, die om het leven kwam door zinloos geweld nadat hij twee jongens aansprak op hun asociale gedrag. In zijn ogen had gebrek aan repressie in de publieke ruimte namelijk geleid tot de neiging tot weggijken en daar was Steegmans uiteindelijk slachtoffer van geworden. De gedoogcultuur was volgens De Winter een gevolg van de jaren zestig: "Ten grondslag aan dat verlies van de openbare ruimte ligt de culturele revolutie van de jaren zestig, die weinig samenlevingen zo diep heeft veranderd als de Nederlandse" zo schreef hij venijnig in de *Volkskrant*.

Achteloosheid

Bij het ideologische begrip van de jaren zestig, bestaat geen simpele verdeling tussen links en rechts of progressief of conservatief – dat laten meerdere van bovenstaande voorbeelden zien. Dat kan de plaatsbepaling op het politieke speelveld lastig maken. Zo komt het voor dat eenzelfde persoon de jaren zestig op verschillende terreinen zowel positief als negatief kan beoordelen. Een treffend voorbeeld hiervan is Pim Fortuyn. Aan de ene kant verdedigde hij jaren zestig waarden als de emancipatie van vrouwen en hield hij er een vrijgevochten seksuele moraal op na. Aan de andere kant verweet hij de babyboomers (de jaren zestig-generatie, zijn eigen generatie dus) dat zij een Nederlandse cultuur van achteloosheid hadden veroorzaakt waarin volgens hem een sterke identiteit ontbrak en waarin de gezamenlijke normen en waarden werden verslonsd.

De ambivalentie over de erfenis van de jaren zestig is

ook binnen partijen te bespeuren. Dat is vooral te zien bij de PvdA, die sinds het grote electorale verlies van de afgelopen jaren worstelt met de koers die zij wil varen. Bij de sociaaldemocraten zijn het met name de relatief jonge politici die aansluiting vinden bij het sceptische kamp. Volgens politici als Jeroen Dijsselbloem en Hans Spekman zijn het nu de meest kwetsbaren die problemen ondervinden van de progressieve jaren zestig waarden. Dat idee komt overeen met de stelling van de Engelse psychiater Theodore Dalrymple. Hij verwijt de generatie van de jaren zestig cultuur- en waardenrelativisme en een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Volgens hem konden de intellectuelen de daarmee gepaard gaande vrijheid wel aan, maar heeft het een afhankelijkke onderklasse in stand gehouden en heeft dat uiteindelijk kunnen leiden tot ontwikkelingen als tienerzwangerschappen en de verloedering van wijken. Zelfs de toch als progressief bekend staande minister Plasterk lijkt een dergelijke visie te delen toen hij tijdens een emancipatiedebat betoogde dat er "in de jaren zestig (...) sprake [was] van een hoge mate van vrijheid voor mensen om hun seksualiteit op hun eigen manier te beleven. Die vrijheid gaat nu op een aantal punten verkeren in onvrijheid voor mensen, vooral bij jongeren en kwetsbare groepen onder hen." Vooralsnog is niet duidelijk welk kamp binnen de PvdA de richtingsstrijd gaat winnen. Maar met de behoudende concurrenten als het CDA aan de rechterkant en de SP aan de linkerkant, lijkt de PvdA ertoe te neigen langzaam de rug te keren naar haar eigen vrijheidsstrijders van de jaren zestig.

=

Noortje Thijssen werkt aan een proefschrift over de manier waarop de jaren zestig worden gebruikt in het politieke discours.

Menno Hurenkamp: Variaties op de neus

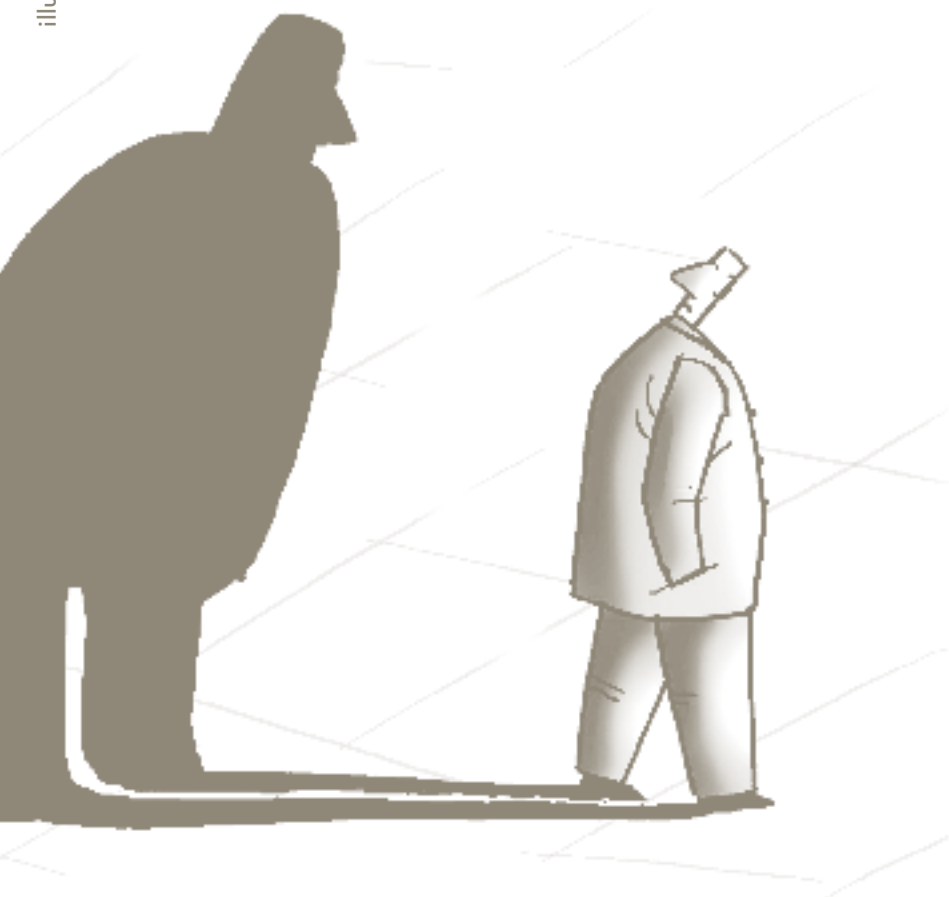
U leest dit blad. Dus ofwel u heeft een actieverleden ofwel u bent goed bevriend met mensen met een actieverleden. Er is zelfs een kans dat u een actietoekomst heeft. Al is die kans wat kleiner, en daarmee ook die van de actietoekomst. Maar de kwestie is hier natuurlijk: wat u vindt daarvan, van 'een actieverleden'? Uw antwoord hangt af van de vraag of u vindt dat 'actie' naar – pardon – poep ruikt. Doet u wel of niet raar met uw neus als u iets over 'actie' moet zeggen? Wat doet uw gezicht wanneer u spreekt over ontdek-je-hekje, springveertje-achter-de-deur, eigen-boomhut-eerst en andere sprookjesachtige praktijken van weleer die het land zomaar in de greep kunnen krijgen? Er zijn drie variaties met de neus. Stel, uw jaren tachtig waren glorieus: u was koning van de buurt en de bakfiets was uw koets. Alleen bent u er toen u tegen de veertig liep van overtuigd geraakt dat vroeger alles duidelijk beter was. Ja, inderdaad, zoals uw vader voor u en diens vader voor hem. Zodra u nu om uw mening gevraagd wordt roffelt u zich op de borst van trots en verzint u spontaan nog wat extra aanvallen op 'het gezag'. Ópen die neus en genieten! We noemen dit het 'Jo van der Spek' model (JSM), naar de journalist die de oude kame-

raden voorhoudt dat actie juist h  l  maal niet naar poep ruikt, en ze er daarom nog eens flink met de neus doorheen haalt. Dit onder het motto 'solidariteit met elkaar is één ding, solidariteit met mezelf is weer heel iets anders'. Dat devies is ook het schamele verband met de groep mensen die lijkt te denken dat 'actie' w  l naar poep ruikt, of dat 'actie' althans iets is waar je moeilijke neusbewegingen bij moet maken. Stel dat u allerlei maatschappelijk nuttigs deed in de jaren tachtig, of zelf 'acties' voerde. Maar nu vindt u het meer voor de hand liggen de wet na te leven, bijvoorbeeld omdat u betaald wordt om die wetten te maken, of meer in het algemeen omdat uw leven een tamelijk fatsoenlijke draai heeft genomen. Doorgeknipte draadjes op vliegvelden passen daar minder goed bij. Het verleden, wat dat ook mag zijn, is iets ingewikkelds waarbij je af en toe even vies moet kijken. We noemen dit het 'Femke Duyvendak' model (FDM), naar de twee volksvertegenwoordigers die recent vaststelden dat alleen via het parlement de maatschappij veranderd kon. Het is een gul standpunt dat veel plek biedt, aan neusbewegingen en aan mensen. Ook de redactie van bijvoorbeeld de Volkskrant voelt zich er in thuis: vele neuzen gaan er nerveus op en neer bij de gedachte aan actie.

Dan is er een laatste mogelijkheid. U stelt: het kan zijn dat actie vies ruikt, maar is dat ook erg? Moet je er ook rare neusbewegingen bij maken? Om poep nu thuis op de bank te hebben liggen, nee bedankt, maar zonder gaat het ook niet echt, en u weet toevallig een handig systeem om er vanaf te komen. Dat is het 'Maarten Cohen' model (MCM), naar de Amsterdamse burgemeester en wethouder. De burgemeester, zelf zeker niet van de barricades, breekt graag een lans voor alles dat voorkomt dat zijn stad in een nette versie van een openluchtmuseum verandert. Hij wil daarom best een wethouder met actieverleden verdedigen. Ook dit is een ruimhartig standpunt, vooral verbaal krachtige mensen kunnen er makkelijk mee uit de voeten. Wat u ook over actie zegt, uw neus blijft stabiel. Vraag u zelf eerst af welk model u wilt hanteren. JSM is lachen maar treurig. FDM is begrijpelijk maar wekt verdeeldheid op. MCM verenigt maar klinkt snel zelfvoldaan. Ga dan voor de spiegel staan. Oefen tot u uw neus bij het woord 'actie' spontaan de gewenste reactie vertoont: open, dicht of onbewogen. Verander zonodig van standpunt tot uw neus overtuigd aanvoelt. U kunt nu uw actieverleden bespreken.

=

Menno Hurenkamp (1971) is politoloog aan de Universiteit van Amsterdam, columnist van de Groene Amsterdammer, ex-redacteur van De Helling (1998-2005), Hurenkamp heeft in termen van heldendaden een mager actieverleden, brak niet in (althans niet voor de goede zaak), stond zelden in de voorste linies, beschilderde wel af en toe een gebouw en mogelijk dat ook wel eens een ruitje sneuvelde, 'maar dat kan ook met voetballen zijn gebeurd'. Hij woont de komende jaren in Moskou en zal op deze plek achteloze vergelijkingen trekken tussen het politieke gekibbel in Rusland en het gevecht om rechtvaardigheid dat in Nederland geleverd wordt.

“Niemand

Floris van Delft over zijn voorstelling *De Verlichting* is stuk

portretfoto: Peter Valckx

Regisseur Floris van Delft (1976) maakte een theaterproductie over democratie, waarin de generatie van 1968 en de generatie van nu met elkaar de staat van de democratie in Nederland doorlichten. Het is deel een van een drieluik. Deel twee volgt dit voorjaar. De Helling publiceert twee fragmenten uit het stuk en een monoloog van de regisseur.

theaterfoto's: Anna van Kooij

ontkomt”

“Ik zal helemaal bij het begin beginnen. Ik werkte tot 15 juni j.l. bij het Noord-Nederlands Toneel (NNT) in Groningen. Yvonne Franquinet, artistiek leider van het Huis en Festival aan de Werf in Utrecht kwam ons in 2006 vragen of we niet aan de slag wilden met het boek *Country of my skull* van Antjie Krog over de waarheids- en verzoeningscommissie in Zuid-Afrika. Ze kwam bij het NNT omdat dat toch het gezelschap is dat in stijl en inhoud het dichtste bij de politieke en maatschappelijke werkelijkheid aansluit. Het boek van Krog riep bij mij de vraag op wat er zou gebeuren als je zo’n soort onderzoekscommissie naar de basis van de samenleving op Nederland zou loslaten, dat iedereen de kans krijgt om te zeggen wat hij heeft meegemaakt en dat je daardoor met een heel land opnieuw kan beginnen. Dat kan natuurlijk niet, maar in zekere zin... Maar waar zou zo’n commissie in Nederland over moeten gaan? Ik was gefascineerd door de onvrede in Nederland: waar komt die vandaan? Hoe komt het dat we steeds discussie

hebben over ons vertrouwen in de politici, over hun geloofwaardigheid? Dat gevoel van onbehagen wilde ik aanpakken. We wisten echt niet waar we zouden uitkomen, maar het zou dus over het functioneren van onze democratie moeten gaan.

We hebben verschillende mensen gevraagd om een betoog te schrijven. Dat waren vader en zoon Marius en Zeeger Ernsting, Tweede Kamerlid voor de PvdA Mei Li Vos, docent journalistiek Remco van Broekhoven en theaterschrijver Enver Husic. Ik had bovendien twee situaties bedacht. De een ging over een man die een Turkse broodjeszaak wil beginnen. Anders dan zijn vader wil hij niet aan het ritselen slaan, maar alles keurig volgens de regels doen. Een jaar later is hij vastgelopen in de bureaucratie en bankroet. In de ander wilde ik de gang van zaken rondom het Europese referendum aan de orde stellen, omdat daarin heel veel onbehagen was samengebond.

Het was moeilijk een vorm te vinden en

we hebben erg veel problemen ondervonden. Aanvankelijk wilde ik een project op locatie met veel acteurs, een soort van illegale bijeenkomst, waar mensen in auto’s naar toe zouden komen en waarin ze tijdens de voorstelling ook deels zouden blijven zitten. Maar we kregen een deel van de subsidie niet waardoor dat niet door kon gaan. Toen zijn we van locatie veranderd: we wilden het gemeentehuis van Utrecht symbolisch kraken en dat leek te gaan lukken. De gedachte was dat het protest al in de vorm van de productie tot uiting kwam. Maar het liep anders en uiteindelijk hebben we gekozen om het overzichtelijk te maken door terug naar het theater te gaan en met drie acteurs te werken. We lazen de betogen, deden eigen onderzoek zoals een bezoek aan de rechtbank, hebben boeken over de Atheense democratie gelezen enz. Je kunt bij zo’n onderwerp als acteur niet geheel onvoorbereid op het toneel staan.

We hebben enorm veel gepraat en gediscussieerd. We zaten vaak met bonkende

2 fragmenten uit *De Verlichting is stuk*

Jantien:

Dit is Sybrand. De vertegenwoordiger van de protestgeneratie. De oude politiek.

Noël:

Een man?

Jantien:

Ik weet niet waarom. Maar als ik aan die tijd denk, dan zie ik vooral mannen voor me.

Sanne:

En dan ben ik voor de discussie even de nieuwe, jonge politica van Jantien. Paula de Groot.

Noël:

Een vrouw?

Sanne:

Nee. Paul. Paul de Groot.

Noël:

Dus twee mannen. Paul, ongeveer van onze generatie tegenover Sybrand, van de generatie van onze ouders.

Jantien:

Over contact met de realiteit gesproken! Gooi alles maar op één hoop: de mestvaalt van de geschiedenis. Wij hebben het natuurlijk gedaan. Ik denk dat het goed is om eerst een korte schets te geven van wat ons in die vre-

selijke zeventiger jaren werkelijk dreef en vervolgens iets te zeggen over wat er daarna is gebeurd. Om duidelijk te maken dat de maatschappelijke werkelijkheid van nu wel degelijk positieve vruchten heeft geplukt van die jaren, ...

Sanne:

Maar dat zeg ik toch ook niet? Ik vraag me af waar die idealen zijn gebleven.

Jantien:

...én dat een aantal factoren daarna soms tot uitkomsten heeft geleid die haaks staan op wat ons voor ogen stond.

Laat ik met dit beginnen: jullie hebben geen idee van de wereld waarin wij groot werden.

Sanne:

Oh jawel.

Jantien:

Nee, dat hebben jullie niet.

Sanne: (als het polygoon)

De jeugd van de zestiger jaren werd volwassen in een wereld van verzuiling en betutteling. Je was of katholiek, of protestants of socialistisch en het actief meedenken stond op een zacht petrolietstelletje te pruttelen, net als

het toen zo populaire suddervlees. De beweging in de zestiger en zeventiger jaren zoals de studentenvakbeweging, provo, kabouter, de dolle mina's, kunstenaars en de milieubeweging ging over de ontvoogding en ontsluiting van de samenleving.

Jantien:

Als je je geschiedenis dan zo goed kent, dan begrijp je dat bevrijding van de verstikking nodig was? Het was tijd voor individualisering, voor emancipatie. En dat hebben we gedaan.

Noël:

Dat is waar. Toen hij in 1965 ging studeren deed slechts 5 % van de kinderen uit de arbeidersklasse mee aan hoger onderwijs. Het aandeel vrouwen in het hoger onderwijs lag ergens tussen de 10 en 15 %. En de arbeidsparticipatie van vrouwen op de arbeidsmarkt is in 3 decennia gestegen van 33 % naar 65 %.

Noël:

Dat is maar hoe je het bekijkt. Nu wordt in statistieken werk meegeteld dat vroeger niet onder werk viel. Zoals huishoudelijk werk.

Jantien:

Maar dat dat gezien wordt als werk, daar hebben wij ook voor gezorgd. Of wilt u zeggen dat dat geen werk is?

Noël:

Kan ik daar iets corrects op zeggen?

Jantien:

Het gaat er om aan te geven waartoe dat openbreken van die vermolmde, gesloten samenleving diende, dat is onze politiek, voorzitter!

Sanne:

Voorzitter, ik ken inderdaad mijn geschiedenis. Deze man doet het nu voorkomen alsof dat nog steeds zijn politiek is. Maar we hebben het hier over een periode die eigenlijk maar loopt van 1966 tot en met 1975. Dat is meer dan 30 jaar geleden. Mag ik u iets vragen?

Jantien:

Ja.

Sanne:

Is deze samenleving wat jullie voor ogen hadden?

Jantien:

Nou, nee.

Sanne:

22 Floris van Delft: “...

hoofden bij elkaar. Hoe krijg je grip op zoiets groots als de Nederlandse democratie? Je hebt zoveel ingangen dat dat bijna onmogelijk is. Tot heel laat in het proces hebben we de teksten herzien en bijgewerkt, tot we helemaal gestoord werden van alle lappen tekst.”

“Toen we de eerste repetitiedag door alle teksten heenlazen en daarover praatten zei ik: dit is voor mij de voorstelling: het gaat erom dat je met elkaar aan tafel zit en lagen aanboort waar je normaal niet komt als je de krant leest. En dat is ook de vorm geworden. Een theateraal gesprek waarin de acteurs konden schakelen tussen allerlei personages. De rechtse doorgewinterde politicus op leeftijd, de kwade burger op de straat, de wat verbit-terde politicus uit de beweging van de zeven-tiger jaren, de nieuwe, jonge, hippe politicus en vooral zichzelf.

We kozen een zaal zonder tribune met het publiek heel dicht om de spelers heen, met hun voeten op het kleed. Op de vloer had-

den we een logo een stemdingetje gekrast in rood met wit. En elke avond hadden we een andere voorzitter uit de praktijk, die de avond een eigen kleur gaf: James Kennedy, hoogleraar Nederlandse geschiedenis, de cabaretier Dolf Jansen, Margreet Dolman en de D66 politicus Boris van der Ham. De acteurs hadden vaste teksten, maar hun tekst was vrij. Zij maakten samenvattingen en trokken conclusies die elke avond anders waren. James Kennedy had een meer historische en abstracte benadering, terwijl Margreet Dolman juist de eigen betrokkenheid accentueerde. Ze kenden de teksten van te voren niet en je zag dat ze heel snel betrokken waren. De avond met Boris van der Ham was het spannendst, omdat met hem ons onderwerp in levende lijve aanwezig was. Het werd echt een gesprek over de functie van de politiek en de functie van de burger. Hij was zelf nauw betrokken geweest bij het referendum over de Europese grondwet. Je zag hem denken: dit is persoonlijk.

Door die melange van vrije en vaste tek-

sten werd de vrijheid gecreëerd die we zochten. Dat is het mooie van deze vorm. Door acteurs te laten spreken is er meer afstand en kun je als publiek beter denken: wat vind ik er van? Als iemand die je kent een betoog houdt, kleurt dat je reactie. Je denkt bijvoorbeeld: Ik heb deze man altijd al een lul gevonden, of juist: wat fijn dat hij dit eindelijk eens zegt. Door dat je meer afstand hebt geeft het eigenlijk de ruimte om persoonlijker te worden. Heel veel gesprekken na afloop van de voorstelling gingen ook meteen over inhoud.”

“Tijdens de voorbereidingen hebben we veel discussie gehad over de vraag of we een soort vormingstheater à la de jaren zeventig aan het maken waren. Maar zoals het toen ging gaat het nu echt niet meer. Destijds aankon men zich beroepen op een politieke grondslag bij het publiek. Zoals het toneel in de jaren zeventig in de fabrieken zich baseerde op de arbeidersbeweging. Voor dat soort theater heb je een beweging nodig die er al is. Bij deze voorstelling is de beweging

Waarom zijn jullie dan opgehouden met dingen te veranderen? Jullie hadden toch de kans? Jullie hadden al het oude afgebroken. En toen zijn jullie gestopt.

Jantien:

Dat had niets te maken met de jaren '70, maar alles met wat er op die jaren volgde, niet alleen in Nederland maar in de hele westerse wereld. De politiek in de jaren '80 werd geconfronteerd met enorme begrotingstekorten...

Noël:

Van het kabinet van van Agt en Wiegel. Onder andere gevolg van de tweede oliecrisis. Denk aan de beelden van de autoloze zondagen. Het gevolg was recessie en grote werkloosheid. Honderdduizenden mensen in de WW, de bijstand en de WAO.

Jantien:

En net toen we dus door de beweging van de jaren '70 eindelijk met meer mensen aan het slot van die schatkist konden morrelen om andere dingen te doen, zoals meer geld voor ontwikkelingssamenwerking, cultuur, kinderopvang en studiefinanciering, toen bleek die

bijna leeg te zijn.

Sanne:

Ja maar, daar waren jullie toch bij! Dat afschuiven, de hele tijd. Eigenlijk zeg je dus dat jullie na 1975 uitgespeeld waren.

Noël:

Nee, toen zijn ze begonnen met de 'lange mars door de instituten'. In plaats van directe actie, van binnen uit het systeem veranderen.

Sanne:

Dus toen zijn ze allemaal in de politiek gegaan en zijn ze deel van het systeem geworden waar ze allemaal tegen gevochten hadden. Net zo kapitalistisch als iedereen, net zo behoudend als hun tegenstanders.

Jantien:

Nee, de politiek veranderde en wij moesten ook mee. Het ideaalbeeld van dé burger volgens de kabinetten uit de jaren '80 en het bedrijfsleven was: mensen met individuele koopkracht, en dus minder collectieve belastingen en premies. Om even terug te komen op Dirk zijn betoog: in die tijd is men begonnen met de burgers te vertellen dat hun eigen belang het

hoogste belang is. Maar niemand vertelde erbij dat de markt ook een keerzijde heeft. Dat werd vanzelf duidelijk: alles is te koop, zelfs zorg of onderwijs.

Vervolgens moet dat geheel wel een beetje gereguleerd worden, om uitwassen te voorkomen, en ziedaar: je krijgt een soort hutspot, waarin dus niet de burger, maar de vrije markt de ruimte krijgt, die vervolgens weer met regeltjes moet worden beteugeld.

Noël:

Die ken ik. Ik wil ook wel iets zeggen...

Jantien:

Niet weer die Harry van het begin.

Noël:

Nee, dit is Hassan. En Hassan is kwade burger en heeft wat te zeggen.

Jantien:

Dit klinkt weer...

Noël:

Nee, Hassan kan afstand houden. Hassan gaat niet schreeuwen. Weet je wat? Ik speel 'm wel zonder accent, dan kunnen jullie hem serieus nemen. Hassan de Vries. Of nee, dat is te makkelijk. We had-

eigenlijk het onbehagen en de onvrede: dat is veel diffuser. Ik zie mezelf wel in de traditie van het vormingstheater staan, ook in de traditie van Brecht. Ook ik wil qua vorm en inhoud tegen de politieke werkelijkheid van het moment aanliggen en wil open theater maken dat direct op het publiek is gericht. Brecht had een ideologisch kader en een politieke metafoor, zoals bijvoorbeeld een gangster in Chicago die door de mensen om hem heen almachtig wordt. Dan heeft hij het over Hitler. Maar wij hebben geen allegorieën en geen ideologisch kader meer. Dit is post-Brecht in de zin van dat de vorm zelf al een zoektocht is naar een nieuwe metafoor. Het politieke bewustzijn van de jaren zeventig is niet meer voorhanden. We hebben we eigenlijk niets, we beginnen bij niks, we doen de democratie in een doosje om vervolgens al zoekend te ontdekken dat we er al middenin zitten. Je ontkomt er niet aan of je wilt of niet. En als je er niet aan ontkomt, wat moet je er dan mee? Ben je verplicht om bij de democratie betrokken te zijn? Vrijheid is

ook een kernbegrip van democratie. Ik zou heel graag de knop willen vinden waardoor iedereen zegt: we gaan voor een betere wereld, maar dat is precies het probleem, die knop is er niet.

Het is me veel duidelijker geworden hoe complex democratie is. Dat is een dilemma voor deze tijd, want er is een sterke neiging alles simpel te maken. Als je je mening of wat dan ook niet in zeven seconden kan verkopen telt hij niet. Een debat zonder conclusies wordt niet meer aanvaard, terwijl het al discussiërend uitpluizen van de dingen veel oplevert. We zijn veel pragmatischer geworden. Dat is de hel van de commerciële omroep, de politiek, het kapitalisme. Er is een neiging om alles wat moeilijk is weg te houden en bij dilemma's de simpelste oplossing te kiezen. Ik begrijp wel dat mensen in hun wijk bijvoorbeeld geen pedofiel willen, maar als je gaat roepen dat deze man zijn kinderen nooit meer mag zien en voor altijd opgesloten moet worden, dan moet je wel bedenken tot wat voor samenleving dat leidt.

Als jezelf in scheiding ligt en iemand beticht je van pedofilie, dan kan het gebeuren dat je je kinderen nooit meer ziet. Maar voor ingewikkelde dingen worden simpele oplossingen aan geprezen, domheid mag weer en instinctief handelen wordt aangeprezen als iets goeds. Zo zie je overal de boodschap: 'we zijn ook gewoon mannen en zo zijn we gevormd door de geschiedenis en we kunnen niet anders en daar moeten we ook trots op zijn'. Voor zo'n gedachte was je in de jaren zeventig waarschijnlijk voor een vrouwentribunaal gekomen."

"De generaties voor ons hebben juist zo hun best gedaan om aan al die dingen te ontkomen. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog deed men er alles aan om te bewijzen dat mensen geen beesten zijn; kosten noch moeite werden gespaard om te tonen dat we weldenkend zijn en niet alleen gedreven worden door emoties en instincten.

Mijn grootvaders werkten bij de post, mijn ene oma kwam van het platteland, de

den het toch over door de verpakking heen kunnen kijken? Nou, dan maak ik er een Limburger van. En dan noem ik hem Hassan Hoube. Dan moeten jullie nog een beetje je best doen. Mag ik dan nu het politiek-correcte woord?

Jantien:

...

Noël:

Laat mij u uit de doeken doen hoe mijn en uw democratische, multiculturele natte droom, een Nederlands-Turkse broodjeszaak uitliep op een bureaucratische nachtmerrie.

Is het zo netjes genoeg?

Hoe maak je iets makkelijk; door het moeilijk te maken?

Laat mij u vertellen hoe ik startkapitaal gespaard had met werk in de zaak van mijn vader. Hoe ik daar gezien had dat een zaak zonder vergunningen alleen maar ellende oplevert. Laat mij u vertellen hoe ik al die jaren droomde van een eigen broodjeszaak, le-gaal en met stijl. Hoe ik een goed pand vond, begon met inrichten en met het aanvragen van alle papieren. Hoe het aantal balies

waar ik langs moest maar bleef groeien. Tien, vijftien, twintig. Voor brandveiligheid, de verbouwing, de Kamer van Koophandel, de belasting, personeel, muziek, hygiëne, terras, vlaggen, neon. Hoe ik bij elke balie 3 tot 12 weken stond te wachten, met 3 kopieën van een andere vergunning. En hoe uiteindelijk na een jaar de kranten nog steeds voor de ramen zaten, maar mijn geld op was.

Ik roep jullie ter verantwoording voor de beloften uit de jaren 70. Eerlijke spreiding van macht, kennis en inkomen. Een open, rechtvaardig systeem, vrij van bureaucratie, toegankelijk voor iedereen. Een systeem dat nu een muur van regelgeving en ambtenarij opwerpt, en diezelfde burger met lege handen achterlaat en er met mijn centen van doorgaat. Wat had ik nog meer kunnen doen? Ik hoef toch niet op mijn knieën te gaan liggen als ik mee wil doen? Nou krijg ik nog antwoord of hoe zit het???

Jantien:

Dan moet u niet naar mij kijken. Ik heb net al gezegd: de schuld

ligt na mij. Dat waren de overheidssceptici samen met de marktaanbidders. Die hebben dit dubbelhartige systeem gemaakt. Een democratische bureaucratie waarin je van het kastje naar de muur gestuurd wordt.

Sanne:

Gaan we nu een soort complottheorie verzinnen? Dus de overheid is gaan heulen met de kapitalisten en heeft onder het mom van meer keuzevrijheid en de vrije markt de democratie tot een oerwoud van regeltjes gemaakt.

Jantien:

En wie ben jij nu?

Sanne:

Ik ben de schuldige.

Noël:

Houd dit vast. Voorzitter! Ik zit een beetje vol. Ik stel voor dat we deze cliffhanger gebruiken om een heel korte pauze te nemen. Dan kunnen we al deze gedachten even laten zakken en een paar compleet andere zintuigen aanspreken.

PAUZE

24 Floris van Delft: “...

andere was dienstmeid. Ze konden nauwelijks lezen of schrijven, maar hebben heel hard gewerkt om hun kinderen de kans te geven verder te komen. Mijn ouders zijn gaan studeren, droegen zwarte koltruien en gingen naar ban de bom demonstraties. Het was belangrijk om de krant te lezen, literatuur bij te houden, jezelf te ontwikkelen. Dat was noodzaak wanneer je wilde ontsnappen aan de wereld waar je vandaan kwam. Voor mijn generatie zijn dat allemaal keuzes geworden. En dat geldt voor alles: de manier waarop je je kleedt, met wie je omgaat en of je politiek bewustzijn ontwikkelt. En tegelijkertijd kun je je afvragen wat die keuze eigenlijk voorstelt. Kun je bijvoorbeeld nog kiezen voor protest, als dat dat toch wordt ingekapseld en geannexeerd, zoals je ziet aan de commercialisering van Ché Guevara. Iedereen loopt met t-shirts van die man, terwijl niemand weet wat hij precies heeft gedaan. Protest wordt betekenisloos. Dus wat kun je doen?

Democratie is de frictie tussen vrijheid als

basisbeginsel en de noodzaak tot sturing. Als je wilt dat mensen een democratisch grondbewustzijn hebben, dan moet de overheid voor vorming zorgen. Want je krijgt eruit wat je erin stopt. Er is vrijheid, maar iedereen vindt toch dat mensen zich op een bepaalde manier moeten gedragen. Daar moet je steeds tussen schipperen. En het kost ons meer moeite om die verantwoordelijkheid te nemen dan vorige generaties omdat we niet gedreven worden door historische gebeurtenissen en maatschappelijke omstandigheden. Ik wil niet zeggen dat mijn generatie het te gemakkelijk heeft, dat is flauw. Ik denk dat we ons vaak niet realiseren dat het niet allemaal vanzelf gaat.

“De politiek wekt de laatste jaren wel de suggestie dat regeren gemakkelijk is: de politici doen ontzettend hun best om iedereen het idee te geven dat hij mee mag praten en mee mag denken. Ze zetten zich af tegen de zogenaamde oude politiek, die inhoudt: politici maken het beleid en checken dat met een

aantal deskundige mensen. De zogenaamde nieuwe politiek pretendeert: wij politici maken beleid met jullie, zeg maar wat we moeten doen. Ik geloof daar niet in. Ik wil mijn vrijheid ook niet inleveren, maar tegelijk zou ik een intelligente overheid willen die af en toe gewoon zegt: daar heb je geen verstand van, dus nu moet je even je bek houden. Ik heb geen verstand van rioleringen aanleggen en dan ga ik er ook niet bij staan en zeggen dat ze het niet goed doen. Politiek is ook een vak. Dat was mijn woede ook over de Europese grondwet. Dat is zoveel papier, dat is geopolitiek die ik niet kan overzien. Je kunt mij niet een foldertje geven en dan denken dat ik overzicht heb. Daarvoor heb ik iemand gekozen, ik wil dat die tegen mij zegt: dit is een goed idee of niet. Ik wil niet over alle details beslissen, maar ik wil wel weten welke uitgangspunten een partij of afgevaardigde hanteert. En dan zit ik weer met het probleem dat die nu allemaal veel te erg op elkaar lijken. Van mij mag er wel echt debat komen. Politici verdrinken zelf

[tweede fragment]

Jantien:

Hoe kan het dat jullie zo'n gevoel van onmacht hebben? Is dit waar we gekomen zijn? In 30 jaar tijd hebben we geleerd om alleen maar te zoeken naar de makkelijkste weg?

Sanne:

Nogal logisch, Sybrand. Wij hadden jullie falen als voorbeeld en nu hebben we geen invloed. Jouw generatie mag dan veel veranderd hebben, maar jullie hebben ook laten zien dat jullie niet konden blijven staan waar jullie voor stonden.

Jantien:

Dat argument gaat niet op. Onze ouders hebben Nederland aan de Duitsers overgegeven zonder slag of stoot. Dat is pas een voorbeeld van afstand doen van je idealen. Maar dat heeft ons niet tegengehouden.

Noël:

We zouden de WO II niet als argument gebruiken.

Sanne:

Wij zouden ook weer eens een oorlog moeten hebben. Dan heb je een duidelijke vijand. Maar wie

hebben wij om ons eens goed tegen af te zetten? Jullie hadden al verloren voordat ik groot genoeg was om ertegen aan te trappen of in mee te gaan. Ik mis een beetje actie.

Jantien:

Wij hadden actie. We hebben gekraakt, gedemonstreerd, op de barricades gestaan...

Sanne:

Ja, en wat ik daar van mee krijg is dat het een groot romantisch avontuur was, dat ophield toen het echt praktisch moest worden. Toen namen de economische jongens het gewoon weer over.

Jantien:

Een romantisch avontuur?

Noël:

Voorzitter, mag ik even uitzoomen? Even uit het poldergehek. We hebben nu ongeveer de afgelopen 40 jaar Nederlandse politiek erdoorheen gejaagd. En het resultaat is een hoop emotie en vingerwijzen. We hebben hier de protestgeneratie, Paars I en II. Maar wat zien we als we een stapje achteruit nemen?

ZE NEMEN EEN STAPJE ACHTERUIT.

Jantien:

Ik weet het niet.

Sanne:

Ik zie het ook nog niet.

Noël:

Babyboomers.

Sanne:

Babyboomers.

Jantien:

Babyboomers.

Noël:

Ons gevoel van onmacht heeft ook simpelweg te maken met machtsverdeling. Vandaar, de babyboomers. Die vormen de elite van Nederland. In het zadel gekomen tijdens de jaren '70 en '80 en er nooit meer uitgegaan. Zwaar in de meerderheid en vast besloten het goed te hebben. Het lijkt misschien alsof onze generatie minder actief en bepalend is, maar we zijn gewoon in de minderheid. Elke generatie heeft eenzelfde percentage actieve mensen, en de babyboomers zijn gewoon met heel veel en dus hebben zij ook meer actieve mensen. Die hebben Nederland opgebouwd en vergrijzen nu massaal naar een mooie, actieve oude dag. Maar ze laten

de macht nog niet gaan. In de politiek niet maar ook niet als het electoraat.

Jantien:

Maar wij hebben het voor jullie opgebouwd. Zodat jullie het goed hebben.

Noël:

Ja, Sybrand.

Sanne:

Precies. En als jullie hard werken dan krijgen jullie het nog beter dan wij.

Noël:

Ten eerste, stop met het claimen van die hele opbouw. Zonder het Marshall Plan waren jullie ook nergens geweest. Ten tweede: wij gaan het niet beter krijgen. Alles wijst erop dat wij de eerste generatie na de oorlog zullen zijn die het slechter gaan krijgen dan de generatie voor ons. We maken niet genoeg kinderen, we zijn geen supermacht, onze economie groeit niet, het gas raakt op. Geen wonder dat we ontevreden zijn. We're sitting duck. Ik schets even het grote plaatje. En dat is niet alleen ons plaatje, maar dat van heel Europa.

ook in de détails en missen de deskundigheid om alles te overzien. Er wordt in de Tweede Kamer zoveel tijd besteedt aan futiliteiten, en dat wordt door sommigen ook bewust als machtsmiddel ingezet om beslissingen te traineren. Maar vooral dat er niemand is die recht in ons gezicht durft te zeggen: volk, ik heb nu genoeg gehoord, zo gaan we het doen. Want zo gaat het natuurlijk wel. Dat is politiek. Dat je durft te zeggen: hier heb je even niets mee te maken. Al dat gepaai. Ik zou zeggen: maak het voor ons ook maar weer moeilijk.”

=

Op dit moment bereidt Floris van Delft een voorstelling voor over de rechtspraak en de dilemma's rond vergelding en menselijkheid onder de werktitel: rechter kan niet. Hij twijfelt nog over het onderwerp van deel drie: de politie of de verzorgingsstaat.

Jullie reactie is behoudzucht. Consolidëren. De grenzen dicht. Kleine problemen in plaats van grote verhalen. Jullie demonstreren op het Museumplein voor dingen die alleen te maken hebben met jullie persoonlijke leven en toekomst, jullie inkomen. En wij lopen mee met jullie protest, of worden recalcitrant en doen niets. Jullie hadden hoop en nu is dat angst. En dankzij de alsmare betere gezondheidszorg gaan we daar nog heel lang plezier van hebben. Dus als we echt iets willen doen: stop de vergrijzing. Maak nu een begin: Kill your grandparents!! Ik heb de leukste jaren met mijn opa en oma echt wel gehad. Weet ik veel. Maar ga niet de politiek in als je wat wil veranderen. Negeren die politieke partijen. Je komt er toch niet tussen. En de revolutie gaat er niet plaatsvinden. Laat dit systeem maar doodbloeden.

Sanne: Ik dacht dat je begonnen was met zeggen dat dat de makkelijkste oplossing was. Roepen dat de democratie dood is.

Noël:
Ik had gehoopt dat mijn idealen

weer een beetje aangewakkerd zouden worden. Maar ik merk dat ik steeds meer denk: doe maar een beetje minder democratie. Laat anderen maar beslissen.

Sanne:
Kunt u samenvatten hoe we nu weer bij dit beginpunt uitgekomen zijn? Noël riep dat we niet moesten gaan roepen dat de democratie dood is en komt daar toch weer op uit. [...]

Noël:
Dat meende ik niet echt. Ik riep dat omdat dit alles me zo frustrereert. Het is zo moeilijk om er een vinger achter te krijgen, dat ik denk 'laat maar'.

Sanne:
Ik denk eigenlijk sowieso 'laat maar'. En ik weet dat dat niet goed is. Dat ik meer betrokken zou moeten zijn. Maar ik voel niet de verbinding tussen mijn leven en de democratie, het systeem. Ik stem zo af en toe, betaal belasting en dan kan ik weer door met m'n eigen leven.

Noël:
Er is geen urgentie.

Sanne:

Er valt niets te winnen als ik me ga bezig houden met de democratie.

Jantien:
Voorzitter, dit is het grootste manco van onze democratie. Onze onverschilligheid. Dat we onszelf allemaal los koppelen van het systeem. Maar, zoals Pieter eerder zei, wij zijn het systeem dus wij bepalen de staat van de democratie. En die kan misschien verworpen zijn tot een bureaucratie, en onze politici zijn misschien niet geloofwaardig, en idealen moeilijk te vinden, maar hoe willen we verder komen als wij allemaal denken "laat maar". "Laat een ander het maar oplossen. Ik heb toch geen invloed." "Ik vind het veel te ingewikkeld."

Een Amerikaanse filosoof zei: "De democratie sterft waarschijnlijk niet door aanslag van een sluipschutter. Het wordt een langzame dood door apathie, onverschilligheid en ondervoeding." Dus als de democratie in dat doosje dood is, of ziek, of kapot, dan moeten we hier vanavond voor deze waarheidscommissie ook onszelf aanklagen.

=

HISTORISCH
FRAGMENT 2

Walter Benjamin · 'Over het begrip van de geschiedenis' · THESE VI

Wat voorbij is historisch articuleren wil niet zeggen, het herkennen 'zoals het eigenlijk is geweest'. Het wil zeggen, een herinnering bemachtigen zoals ze op een ogenblik van gevaar opflitst.

Voor het historisch materialisme gaat het erom een beeld van het verleden vast te houden zoals het zich op het ogenblik van gevaar onverhoeds aan het historisch subject voordoet. Het gevaar dreigt zowel voor het erfgoed van de traditie als voor de ontvangers ervan. Voor beide is het gevaar één en hetzelfde: zich te lenen als werktuig van de heersende klasse. In elk tijdperk moet worden gepoogd de overlevering opnieuw te veroveren op het conformisme, dat op het punt staat haar te overweldigen. De Messias komt immers niet uitsluitend als de verlosser; hij komt als de overwinnaar van de antichrist. Alleen *die* geschiedschrijver bezit de gave in het voorbije de vonk van de hoop te laten ontvlammen, die ervan is doordrongen dat ook de doden voor de vijand, als hij zegeviert, niet veilig zullen zijn. En aan de zegetocht van die vijand is nog geen einde gekomen.

De stellingen over de geschiedenis schreef Walter Benjamin in 1939 of 1940 in Parijs, waar hij zijn toevlucht had gezocht voor het nationaal-socialisme. Kort daarna bezetten de Duitsers Frankrijk en probeert Benjamin over de Pyreneeën naar het neutrale Spanje te vluchten, vanwaar hij naar Amerika hoopt te komen. In de bergen wordt de groep bij de grens aangehouden en teruggestuurd naar Frankrijk. Met uitlevering aan de nazi's in het vooruitzicht maakt Benjamin die nacht in 1940 met een overdosis morfine een eind aan zijn leven.

Paul Klee,
Engel vol hoop,
1939

Engel voluit & lusing 1932 #112

il est interdit

Nicolas Sarkozy heeft zijn rechtse kiezers vorig jaar beloofd dat hij de erfenis van mei 1968 gaat 'liquideren'. Toch had hij met zijn onconventionele manier van politiek bedrijven en turbulente huwelijksleven volgens velen nooit verkozen kunnen worden zonder de mentaliteitsverandering die destijds in gang is gezet. Wanneer de president serieus van plan is om zijn belofte gestand te doen, dan krijgt hij het nog moeilijk. De protestgeneratie van toen heeft in Frankrijk namelijk een veel beter imago dan bij ons.

PAS DE RECTANGLE BLANC
POUR UN PEUPLE ADULTE:

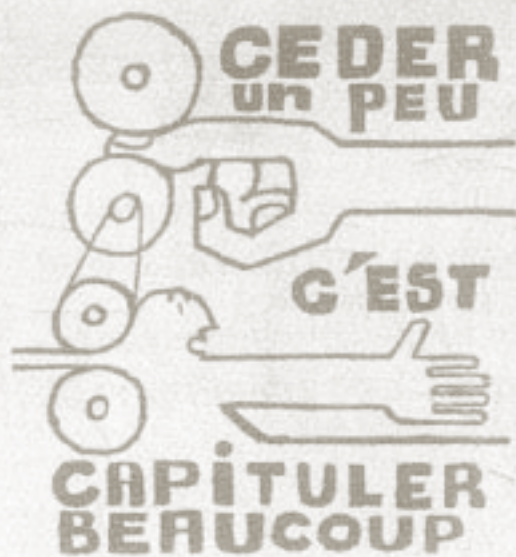
INDÉPENDANCE et AUTONOMIE de l'O.R.T.F.

SALAIRES LEGERS

CHARS LOURDS

FEDERATION DEMOCRATIQUE

**NOUS IRONS
JUSQU'AU BOUT**

d'interdire

Geestverruimend was het deze zomer niet direct, alle commotie rond het actieverleden van Wijnand Duyvendak. De verbeelding komt voorlopig niet aan de macht in Nederland, dat is duidelijk. Toch leek het er eerder dit jaar even op dat er ruimte was voor een voorzichtige herwaardering van het erfgoed uit jaren zestig. In ieder geval werden de roerige meidagen van 1968 opmerkelijk uitgebreid herdacht in onze media. En dat terwijl er destijds in Nederland eigenlijk niks opmerkelijks gebeurde. Provo had zichzelf precies een jaar eerder al opgeheven en de nog altijd tot de verbeelding sprekende Maagdenhuisbezetting vond pas in maart 1969 plaats. In Parijs, *daar* was het te doen, veertig jaar geleden. Studentenrellen en een algemene staking brachten velen in een revolutionaire roes, gebarricadeerde straten en brandende auto's wekten sterk de indruk dat er een burgeroorlog gaande was.

Vanzelfsprekend was de herdenking van 'Mai soixante-huit' in Frankrijk zelf dan ook nog vele malen uitbundiger dan bij ons. De boekwinkels puilden uit, kranten en tijdschriften schreven er vele pagina's over vol en je kon de televisie niet aanzetten of je zag de vrolijke, uitdagende blik van Daniel Cohn-Bendit. Van 'Dany' lag er een nieuw boekje in de winkels getiteld *Forget 68*. Laten we nou eens ophouden over die meimaand van toen, zo stelt hij, we leven in een andere tijd, met andere problemen. Een boodschap waarmee hij zich vooral richt tot Nicolas Sarkozy, die in april 2007 tijdens een geruchtmakende verkiezingsbijeenkomst strijdvaardig aankondigde de erfenis van mei '68 te zullen 'liquideren'. Het verval van de normen en waarden, de problemen in het onderwijs, de sociale desintegratie, het algehele cynisme en zelfs de onverantwoorde speculatiezucht en fixatie op korte termijn gewin in het bedrijfsleven, het was volgens Sarkozy allemaal te wijten aan de geestelijke omwenteling die toen in gang is gezet. Daarmee overdrijft hij de invloed van de meirevolte een beetje, stelt Cohn-Bendit quasi-bescheiden. Hij is niet zonder zelfkritiek. Zo hadden ze destijds de illusie dat er een post-democratische maatschappij zou kunnen ontstaan, met een hoge mate van autonomie voor arbeiders, boeren, studenten en consumenten, volledig geëmancipeerd van de kapitalistische vervreemding. Wel is er na mei '68 ontegenzeggelijk meer individuele vrijheid gekomen, stelt Cohn-Bendit. Als tegenwoordig algemeen geaccepteerd is dat mannen en vrouwen gelijke rechten hebben, dan is dat te danken

aan de mentaliteitsverandering die toen in gang is gezet. En Sarkozy zelf had met zijn allochtone (Hongaarse) vader en turbulente huwelijksleven waarschijnlijk nooit president kunnen worden in het oerconservatieve Frankrijk van voor mei 1968. Overigens schat Cohn-Bendit de mogelijkheden om noodzakelijke hervormingen door te voeren in de Franse maatschappij nog steeds niet hoog in, daarom acht de voormalige studentenleider een nieuwe revolutie zeker niet uitgesloten.

Deblokkeren

Voor André Glucksmann, bevriend met Cohn-Bendit en eveneens 'soixant-huitard', was de behoefte aan verandering reden om dit keer op Sarkozy te stemmen. Samen met zijn zoon, de journalist Raphaël Glucksmann, legt hij in *Mai 68 expliqué à Nicolas Sarkozy* geduldig aan de president uit waar het destijds om draaide: het deblokkeren van een vastgeroeste maatschappij. Op dit moment is Sarkozy volgens vader en zoon Glucksmann de enige politicus die problemen voortvarend aanpakt. Dat de socialisten flirtten met het gedachtegoed van mei '68 en Sarkozy demoniseren kan niet verbloemen dat ze nauwelijks beleidsalternatieven bieden en in de periodes waarin ze aan de macht waren de zaken grondig hebben laten versloffen. Met als gevolg een blijvend hoge werkloosheid, politieke apathie en ook een uiterst immoreel en cynisch buitenlands beleid. Zo was Frankrijk in 1994 onder president Mitterrand mede verantwoordelijk voor de massamoord in Rwanda, stelt Raphaël Glucksmann. Zijn vader herinnert eraan dat ook de soixante-huitards destijds op z'n minst naïef waren, als het als het om het buitenland ging. Mao, Ho Tsjin Min, Castro, Che Guevara, alles wat Marxistisch was werd toegejuicht. Velen, waaronder André Glucksmann zelf, werden Maoïst. Maar de studenten moesten niets hebben van de autoritaire, Stalinistische Franse communistische partij. "Er leeft rood bloed aan je witte haren," schijnt Cohn-Bendit ooit tegen de oude communistische dichter Aragon te hebben geroepen.

Omgekeerd stonden de Franse communisten uiterst argwanend tegenover al die studerende rijkeluijszoontjes, al was het maar omdat die op hun spandoeken teksten schreven als 'Il est interdit d'interdire' (het is verboden om te verbieden). Maar de vlaggen op de door studenten bezette Sorbonne waren wel degelijk rood gekleurd. De vooraanstaande Trotskisten Daniel

Bensaïd en Alain Krivine benadrukken in hun boek *1968 Fins et suites* dat het in die meidagen zeker niet alleen draaide om het openbreken van een paternalistische, conservatieve maatschappij en om de vrijheid die hedonistisch ingestelde types als Cohn-Bendit opeisten. Minstens zo belangrijk als de studentendemonstraties en 'sit-ins' waren de bedrijfsbezettingen en de algemene staking die het land meer dan een maand lang lamlegden. Het was veruit de grootste staking uit de Franse geschiedenis, zo'n acht tot negen miljoen arbeiders legden het werk neer. Uiteindelijk leidden onderhandelingen tot grote sociale vooruitgang, zoals een wet op de ondernemingsraden en flinke loonsverhogingen. Solidariteit en gelijkheid, dat waren de sleutelwoorden in mei 1968, stellen Bensaïd en Krivine. Het is een heel ander soort idealisme dan dat van de vrije marktliberaal Sarkozy en de familie Glucksmann.

Daniel Cohn-Bendit benadrukt daarentegen in zijn boek dat het er om ging een *alternatief* te vinden voor de conventionele machtsblokken links en rechts, het ging om *anders* denken. Dat laatste is de titel van een boek dat de door Cohn-Bendit bewonderde Alain Touraine in oktober vorig jaar publiceerde. Deze inmiddels 83-jarige socioloog kreeg destijds veel lof voor zijn analyse van de mei-revolte. Niet het bezit van productiemiddelen, maar kennis en informatie waren de belangrijkste machtsfactoren geworden in de moderne samenleving, stelde hij. Vandaar dat de revolutie van '68 op de universiteiten ontstond. In zijn nieuwe boek *Penser autrement* constateert Touraine dat steeds meer mensen het geloof in de maakbaarheid van de samenleving hebben verloren en zelfs nauwelijks meer in staat lijken te zijn hun eigen leven in te richten zoals ze dat willen. Het gevolg is dat velen zich overgeven aan ongebreidelde narcisme en geldzucht, of vluchten in (extreem) nationalisme. Touraine benadrukt hoe belangrijk het uiteindelijk ook voor de samenleving als geheel is dat mensen hun eigen keuzes kunnen maken. Alleen dan zullen mensen in staat zijn om via buurtinitiatieven en sociale bewegingen te proberen maatschappelijke en ook mondiale problemen aan te pakken.

Herdenkingsziekte

Hoewel de meiherdenking van 2008 in Frankrijk een aantal boeiende publicaties heeft opgeleverd, zijn de uitgevers zich wel een beetje te buiten gegaan. De meeste van de tientallen boeken die over de gebeur-

tenissen van toen verschenen – waaronder ook romans en strips – hebben bar slecht verkocht. Niek Pas, als universitair docent verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en onder meer gespecialiseerd in Franse contemporaine geschiedenis, blijkt zich desgevraagd nogal te hebben geërgerd aan alle aandacht voor Mai '68. "Een Franse collega van me sprak over 'commémorite', herdenkingsziekte. Men zoekt naar spectaculaire, sterk symbolisch geladen momenten, die aan alle kanten worden uitgemolken. Met serieus historisch onderzoek heeft dat weinig van doen." Zelf publiceerde hij onlangs het boek *Aan de wieg van het nieuwe Nederland*, waarin hij een lans breekt voor de jaren vijftig als tijdperk van vernieuwing.

Toch heeft Pas waardering voor de wijze waarop zijn Franse collega's bezig blijven met de revolutie van '68. "Bij ons zijn de jaren zestig totaal verdwenen als het gaat om serieus onderzoek; daar hoef je echt niet meer mee aan te komen. In Frankrijk worden er nog regelmatig proefschriften over geschreven en houden historici van naam zich ermee bezig. Misschien omdat het debat erover daar meer leeft. In Nederland blijft het bij een paar kreten, overwegend negatief, het tegengeluid in Frankrijk is veel sterker." Misschien speelt daarbij mee dat het er in de jaren zestig zo ludiek aan toeging in Nederland. "Fransen en ook Duitsers konden dat niet serieus nemen. In hun ogen was het te weinig gefundeerd op theorieën, ideeën en utopieën. Praktijkgericht activisme was ze veel te dunnetjes. Het was in Mai '68 belangrijk dat je intellectuelen kon citeren; daar hoefde je bij de Provo's niet mee aan te komen. De Franse samenleving is veel intellectuaalischer dan de Nederlandse en ook meer gepolitiseerd."

Europarlementariër Thijs Berman, die als journalist jarenlang in Frankrijk correspondent was, bevestigt dat het historische en politieke bewustzijn daar veel groter is dan bij ons. "Je kan er moeiteloos de straat op gaan om meningen te peilen, mensen hebben vaak een hele duidelijke analyse. In landen waar een revolutie heeft plaatsgevonden, is elke burger zich bewust van de potentiële macht van een volksbeweging. Men weet dat het wat uitmaakt om een mening te hebben, dat je daarmee ook werkelijk grote invloed kan hebben." Een andere verklaring voor het feit dat de idealen van de protestgeneratie er meer voortleven dan bij ons zou kunnen zijn dat Frankrijk ook na mei 1968 een cen-

tralistisch bestuurd, tamelijk conservatief land is gebleven, met een zeer hiërarchisch georganiseerd bedrijfsleven. Al was dat daarvoor nog veel erger. Berman: "Er is een wet op de ondernemingsraden gekomen, er kwam meer openheid in de media, een democratisering golf in het onderwijs, vrouwenemancipatie, allemaal ontwikkelingen die door mei 68 een enorme impuls hebben gekregen, zo niet zijn ingezet. Nog afgezien van het feit dat het minimumloon met dertig procent werd verhoogd. Dat is allemaal niet gering. Maar voor heel veel Franse burgers is er bij lange na niet genoeg veranderd. In een land van zestig miljoen inwoners gooi je het roer minder makkelijk om dan bij ons. Bovendien was de democratische cultuur in Nederland toch al sterker ingebed."

CPN

Een ander belangrijk verschil tussen Nederland en Frankrijk betreft de communisten. Berman: "Bij ons was de rol van de CPN marginaal eind jaren zestig, er was geen schijn van kans dat die partij in de regering zou komen. In Frankrijk was de PCF een echte machtsfactor, die meer dan twintig procent van de stemmen haalde. De socialisten daar konden weinig anders dan zoeken naar een coalitie met ze. Bovendien was de communistische CGT veruit de machtigste vakbond. De PCF was Stalinistischer dan de CPN, en dat stond haaks op de maatschappijvisie van de studenten. Die hebben daarom vanaf het begin afstand genomen van de communisten. Velen hebben zich een tijdje gekeerd tot het Maoïsme, in de illusie dat dat anders was. In Nederland was de marginale CPN populair onder de studenten, die partij vertegenwoordigde het verzet tegen het establishment. Dat is een essentieel verschil."

Anno 2008 is de Franse communistische partij weliswaar veel minder groot en invloedrijk dan destijds, maar ze bestaat nog wel degelijk en is met vijftien zetels in het parlement vertegenwoordigd. Daarnaast speelt de Trotskistische LCR een belangrijke rol in het publieke debat. Haar voorman, de 34-jarige Olivier Besancenot, kwam in juni uit een opiniepeiling van *Le Figaro* naar voren als populairste oppositiepoliticus. "Het politieke spectrum is veel breder dan in Nederland. Links is hier nog veel linkser en rechts is rechtser." Dat stelt Marijn Kruk, correspondent in Parijs voor *Trouw* en de *Groene Amsterdammer*. "Links wordt hier nog serieus genomen. Dat snauwen naar de 'linkse kerk', dat heb je in

Frankrijk niet zo. Je hebt gerenommeerde linkse intellectuelen, die oeuvres achter hun naam hebben staan, zoals Daniel Bensaïd, de huisfilosoof van de Trotskisten. Zo iemand wordt niet bij voorbaat gediskwalificeerd, zoals je dat in Nederland vaak wel gebeurt."

Toch ligt ook in Frankrijk de erfenis van de protestgeneratie regelmatig onder vuur. Kruk: "Een van de interessantste boeken die dit voorjaar verscheen was *La pensée anti-68*, waarin Serge Audier de tegenstanders van de soixant-huitards in kaart brengt. Er is de afgelopen twintig jaar met zwaar ideologisch geschut op ze geschoten. Uiteraard door extreem-rechts en veel conservatieve liberalen, maar ook door de communisten en de Maoïsten, die niets moesten hebben van al die libertijnse soixante-huitards. Daarnaast is er de kritiek geweest dat toen de basis is gelegd voor de uitwassen van onze moderne consumentensamenleving en het moderne liberalisme. Dat is bijvoorbeeld gesteld door filosofen als Luc Ferry en Alain Renaud."

Maar ondanks alle aanvallen leeft Mai '68 nog altijd en geven peilingen aan dat een overgrote meerderheid van de Fransen positief denkt over de gebeurtenissen van toen. Als verklaring wijst Kruk, net als Pas en Berman, op het grote historische bewustzijn in Frankrijk en op de bijzondere rol die intellectuelen er in de samenleving spelen. Over dat laatste onderwerp hoopt hij eind dit jaar het boek *Parijs denkt* te publiceren. Kruk: "Laatst sprak ik met de hoofdredacteur van *Esprit*, het oudste Franse intellectuele tijdschrift. Die stelt dat de Franse republiek is ontstaan vanuit het negatief van de Franse katholieke kerk. De rol van de priester is overgenomen door de intellectueel, die een zalvende, maar ook vormende rol heeft. De École Normale Supérieure, waar nagenoeg alle spraakmakende Fransen intellectuelen zijn opgeleid, is ooit opgericht vanuit de gedachte dat de Republiek een elite moest hebben, die haar verlichtingswaarden zou kunnen uitdragen. Dat is even wat anders dan onze handelsgeest."

=

Tegen zuinige energie

door Marijntje Denters

Zomergast Willem Schinkel wilde graag een fragment zien van mei '68 in Parijs. Omdat je je daar als geëngageerd, kritisch socioloog van nu toe dient te verhouden. Maar mei '68 indachtig zou je moeten zeggen dat dat voor ieder geëngageerd persoon geldt. Wat Schinkel aansprak was de energie van 1968. Inhoudelijk bleek de revolutie van toen, aldus Schinkel, achteraf niet meer dan een symbolische breuk die juist een nieuwe vorm van (belevenis)-kapitalisme rechtvaardigde.

Het is niet zo verwonderlijk dat wat je zou willen vasthouden van 1968 juist de 'revolutionaire' energie is, want links van nu heeft zijn eigen kritiek wel, maar lijkt die energie te missen. Misschien positioneert Schinkel zich daarom wel 'links van links'. Wat mist is de energie om de aanval in te zetten, de energie om dingen te veranderen, de energie om iets in beweging te zetten. Het links van de zuinige energie mist aandrijfkraft.

De energie van de radicale actievoerder bijvoorbeeld. Er zijn radicale actievoerders in alle tijden. In de jaren tachtig was Wijnand Duyvendak er daar een van. Duyvendak, en met hem zijn partij en de linkse politiek (denk aan minister Cramer), lijkt nu een heilig ontszag te hebben voor de bestaande grenzen van de wet. Maar verkeert een politicus niet in een uitgelezen positie om die grenzen juist kritisch te beugelen en om wetten aan te passen?

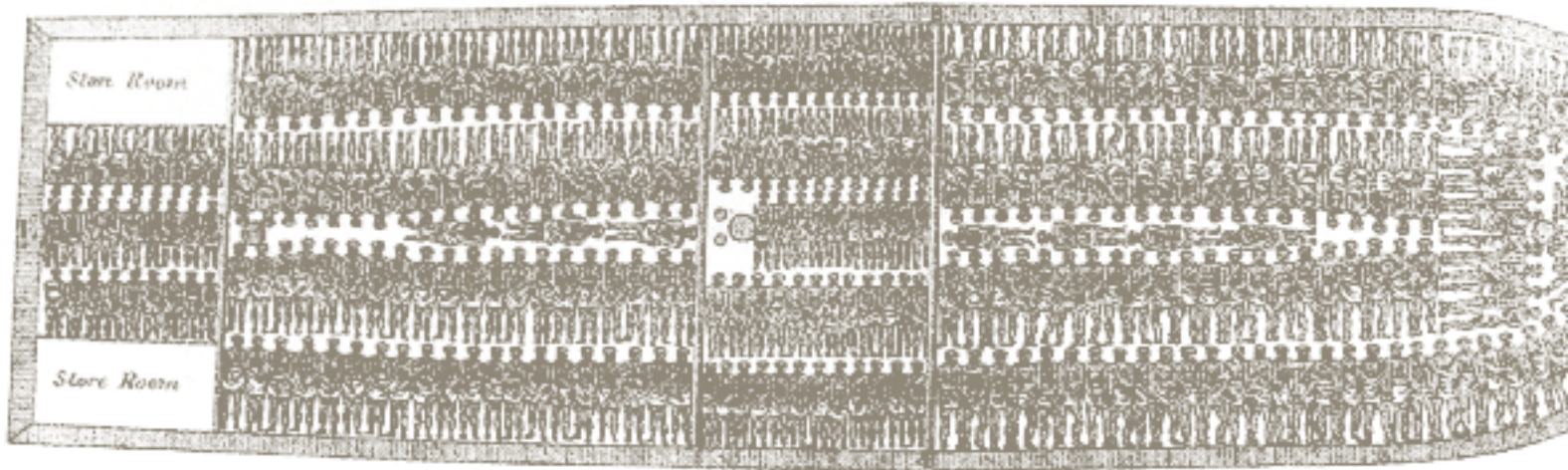
Zijn dit de radicalen van nu, zij die opkomen voor een bedreigde orde? De 'radicale energie' waarmee rechts dat doet staat in schril contrast met de zuinige energie die linkse politiek uitstraalt. De reacties op de commotie die is ontstaan na Duyvendaks bekentenissen over zijn actieverleden (of zijn die reacties de commotie?) van Femke Halsema, Jacqueline Cramer en Wijnand Duyvendak zelf bijvoorbeeld, geven het gevoel dat zij zich willen indekken, zich willen verdedigen tegen een kritiek van rechts die zij daarmee meteen rechtvaardigen.

Is de linkse politiek bang? Het is alsof

links een behoudend gevoel geïnternaliseerd heeft. Alsof links zichzelf censureert, als een prematuur antwoord op de verwachte reacties van publiek en politiek. Het is het antwoord van een links dat niet langer actie voert maar reactie voert. Dat niet aanvalt maar zich verdedigt en steeds verder wegkruipt in een steeds nauwer hoekje.

Links en rechts lijken op hun eigen manier even behoudend. Alleen doet rechts – zowel nieuwe rechtse politici als Verdonk en Wilders, als traditionele (Mark "Groen Rechts" Rutte) – dat met veel meer energie, door die behoudzucht voor te stellen als een radicale verandering ten opzichte van een als ouderwets links neergezette heersende opinie. Dat zo'n energie overtuigend is blijkt wel als we dat allemaal bijna gaan geloven. Het tegengestelde is echter het geval: een discours dat de orde wil behouden overheerst inmiddels, en Willem Schinkel heeft het goed gevoeld als hij iets van de energie van '68 zou willen meenemen. Voor de geëngageerde en kritische persoon is de eerste stap om die energie te vinden het veranderen van dat discours. Door zich er niet voor te hoeden, maar het in eigen termen te voeren. Termen die nog niet vol zijn van de connotaties die ons steeds terugwerpen in het heersende debat. En door daarin zo min mogelijk op zuinige energie te vertrouwen.

LA
LUTTE
CONTINUE

HISTORISCH FRAGMENT 3

Thoreau: Burgerlijke ongehoorzaamheid

Henry Thoreau (1817-1862) inspireerde met zijn opstel over burgerlijke ongehoorzaamheid vele verzetsbewegingen: de beweging tegen de slavernij, waar hij zelf deel van uitmaakte, het verzet van Mahatma Gandhi en de burgerrechtenbeweging van Martin Luther King, het verzet tegen het nationaal-socialisme en tegen de apartheid in Zuid-Afrika. In de jaren zeventig werd de tekst een belangrijke bron voor de vredesbeweging.

Uit: Henry D. Thoreau, *Burgerlijke ongehoorzaamheid*, Amsterdam 2005.
Oorspr. titel: *On the Duty of Civil Disobedience*, 1849.

Moet de burger, al is het voor even en in de geringste mate, zijn geweten overlaten aan de wetgever? Waarom heeft iedereen dan een geweten? Ik vind dat we in de eerste plaats mensen moeten zijn, en pas daarna onderdanen. Het is niet wenselijk evenveel respect voor de wet te koesteren als voor datgene wat goed is. De enige verplichting die ik terecht op mij mag nemen is altijd te doen wat ik juist vind. Het is vaak genoeg gezegd, en terecht. Dat een groep geen geweten heeft; maar een groep die bestaat uit gewetensvolle mensen is een groep *met* een geweten. De wet heeft mensen nooit een greintje rechtvaardiger gemaakt; en zelfs tot het goede geneigde mensen worden door hun eerbied voor de wet dagelijks tot werktuigen van het onrecht gemaakt.

[...]

Alle mensen erkennen het recht op revolutie; dat wil zeggen, het recht om een regering hun trouw te weigeren en te weerstaan wanneer haar tirannie of ondoelmatigheid groot en ondraaglijk is.

[...]

Er bestaan onrechtvaardige wetten; moeten we ons ermee tevreden stellen ze te eerbiedigen, of moeten we trachten ze te amenderen en ze eerbiedigen totdat we daarin geslaagd zijn, of moeten we ze meteen overtreden? Over het algemeen denken de mensen dat ze onder zo'n regering als deze moeten wachten totdat ze de meerderheid hebben overgehaald om ze te wijzigen. Ze denken dat de remedie erger zou zijn dan de kwaal als ze in verzet zouden komen. Maat het is de schuld van de regering zelf dat de remedie erger is dan de kwaal. *Zij* maakt het erger. Waarom vertoont ze niet méér de neiging om op hervormingen vooruit te lopen en ze te bewerkstelligen? Waarom schreeuwt ze en verweert ze zich voordat ze geslagen wordt? Waarom moedigt ze haar burgers niet aan om haar waakzaam op haar fouten te wijzen, en beter te *handelen* dan zij hun oplegt? Waarom kruisigt ze altijd Christus en excommuniceert ze Copernicus en Luther en noemt ze Washington en Franklin rebellen?

[...]

Als het onrecht deel uitmaakt van de noodzakelijke wrijving van de regeringsmachine, moet dat maar zo zijn; misschien gaat hij wel weer soepel lopen – maar de machine zal zeker verslijten. Als het onrecht een veer, of een katrol, of een kabel, of een slinger heeft die alleen voor dat onrecht zelf dienst doet, dan kun je misschien overwegen of de remedie niet erger zal zijn dat de kwaal; maar als het van dien aard is dat het van jou vraagt om mee te werken aan het onrecht jegens een ander, overtreed dan de wet, zeg ik. Zorg dat je leven een wrijving veroorzaakt die de machine stopzet. Ik moet er in elk geval voor zorgen dat ik mijzelf niet leen voor het kwaad dat ik veroordeel.

[...]

Het gezag van de regering, zelfs dat waaraan ik me wil onderwerpen (want ik wil met alle plezier diegenen gehoorzamen die meer weten en tot beter handelen in staat zijn dan ik, en in veel gevallen zelfs degenen die het niet zo goed weten en het ook niet zo goed kunnen doen, is en blijft een onzuiver gezag: om werkelijk rechtvaardig te zijn, moet ze de toestemming en de instemming hebben van degenen over wie ze regeert. Ze kan niet meer zuivere rechten uitoefenen op mijn persoon en bezit dan ik haar toesta. De evolutie van een absolute naar een beperkte monarchie, van een beperkte monarchie naar een democratie, is een evolutie in de richting van waar respect voor de individu. Zelfs de Chinese filosoof (waarschijnlijk Confucius, red.) was wijs genoeg om de individu te beschouwen als basis van het rijk. Is de democratie zoals wij die kennen de laatst mogelijke verbetering op het gebied van regeren? Is het niet mogelijk een stap verder te zetten naar de erkenning en de organisatie van de mensenrechten? Er zal nooit een werkelijk vrije en verlichte Staat zijn zolang de Staat niet de individu erkent als een hogere, onafhankelijke macht, waaraan hij al zijn macht en gezag ontleent, en hem als zodanig behandelt. Ik stel mij graag op zijn minst een Staat voor die het zich kan veroorloven rechtvaardig te zijn voor allen en de individu met respect te behandelen als een buurman; en die het zelfs niet strijdig met zijn eigen rust zou vinden als er een paar zouden zijn die in de marge leven en zich er niet mee bemoeien en er ook niet door omarmd worden, als ze maar als hun plichten als burens en medemensen nakomen. Een Staat die dit soort vruchten zou dragen en zou aanvaarden dat ze afvallen zodra ze rijp zijn, zou de weg bereiden voor een nog volmakter en schitterender Staat, die ik me ook heb voorgesteld, nog nergens heb gezien.

=

↑ met deze gravure liet de *Abolitionist League* in 1789 zien hoe het slaventransport was georganiseerd.

➔ 'Exciting event with construction': deze tekening is in 1939 gemaakt door Bill Traylor (1854-1947). Hij werd geboren als slaaf en werkte 70 jaar op een plantage in Alabama. Op 84-jarige leeftijd begon hij te tekenen.

rechte ruggen /

Hoeveel radicalisme kan een land verdragen? In Duitsland zijn de marges tegenwoordig groter dan in Nederland. Dat was ooit anders.

“Wat voor samenleving willen we? Willen we een samenleving die zonder erbarmen met politieke vergissingen afrekent, ook al geven de betrokkenen hun misstappen toe? Of willen we een samenleving die over politieke vergissingen discussieert en de gevolgtrekkingen daaruit accepteert?”

Kijk, zo hoort een politiek leider te reageren wanneer een politieke vriend op zijn verleden wordt aangevallen. De woorden zijn van Gerhard Schröder (SPD), bondskanselier. Hij richtte ze aan Angela Merkel (CDU), oppositieleider. Hij sprak ze uit op 17 januari 2001 in de Duitse Bondsdag ter verdediging van minister van buitenlandse zaken Joschka Fischer (Grünen). “U bent er niet op uit, een politieke vergissing te analyseren. U bent er op uit iemands politieke bestaan te vernietigen”, voegde hij eraan toe en liet er op zijn bekende, sarcastische toon op volgen: “Maar dat zal u niet lukken.”

Het is Merkel niet gelukt. In plaats van een afrekening met de rode jaren zeventig in de persoon van Joschka Fischer volgde een grondige verwerking ervan. Gedurende de eerste maanden van het jaar 2001 denderde het thema door de media. Aanleiding was de publicatie van foto's waarop te zien was hoe de jonge Fischer met een stok een politieagent te lijf ging. Oude foto's, al lang eerder gepubliceerd, opnieuw uit het archief opgedoken door Bettina Röhl, dochter van RAF-terroriste Ulrike Meinhof, en ingezet voor een groots offensief tegen de generatie van '68.

In die maanden kwamen talloze voormalige actievoerders aan het woord, deels daartoe opgeroepen, deels uit eigener beweging. Veel volksvertegenwoordigers van de Grünen, veel mensen op hoge posten op de departementen, veel mensen uit de wereld van de journalistiek, de wetenschap en de kunsten. In interviews en essays onderzochten ze hoe een opstandige generatie de weg door de instituties had afgelegd, welke leerprocessen ze had doorgemaakt, wat ze voor de Bondsrepubliek had bete-

kend en welke lessen er uit de geschiedenis te trekken vielen.

Het was een helder, diepgravend en vruchtbaar debat. Natuurlijk, het debat had ook harde kanten. Er zaten persoonlijke afrekeningen bij, voortdurend lag de eis tot aftreden op tafel. En het was ook een sterk gepolitiseerd debat, waarbij aanhangers van de regering en aanhangers van de oppositie diametraal tegenover elkaar stonden. Maar het was vooral ook een moreel debat, over de rol van geweld in burgerlijk activisme en de mate van medeverantwoordelijkheid van sympathisanten. En het was een psychologisch debat, over waarachtigheid, betrouwbaarheid en standvastigheid, en over de geloofwaardigheid van de bekring van buitenparlementaire activisten tot de parlementaire democratie.

Wat het debat niet was, was een heksenjacht. Ontmaskeringen, beschuldigingen en denunciaties kwamen zelden voor. Schröder formuleerde het haarfijn: het ging om het 'politieke bestaan' van Fischer, niet om zijn persoonlijke integriteit. Ook het criminaliseren en demoniseren ontbrak in het debat. Dat er wetsovertredingen in het spel waren, was duidelijk. En dat de voormalige activisten de regels van de rechtsstaat inmiddels accepteerden, was een vanzelfsprekendheid. Niemand van hen stond onder de druk, een openbare gelofte op democratie en rechtsstaat af te leggen.

Precies die zaken domineren het Nederlandse debat over het activistische verleden van het nu voormalige Tweede-Kamerlid Wijnand Duyvendak. Dat debat heeft alles weg van een heksenjacht. Veel media leggen zich toe op onmaskeringen en denunciaties. Aanvallen gelden vooral de persoonlijke integriteit van voormalige activisten. Zonder omhaal krijgen ze het etiket 'crimineel' opgeplakt. Het Nederlandse debat lijkt meer op Mao's culturele revolutie dan op de gewetensvolle verwerking van het activistische verleden zoals die in Duitsland heeft plaatsgevonden.

Hoe komt het toch dat in Nederland de posities zo scherp zijn afgetekend, de aanvallen zo duidelijk onder de gordel, de oordelen zo absoluut en de zelfkritieken zo radicaal? Hoe kan een politiek leider zo veel afstand nemen van een verdienstelijke partijgenoot, zo afwijzend staan tegenover een verleden waaruit haar partij organisch is voortgekomen, zo legalistisch redeneren wanneer het gaat om vormen van protest en verzet? Waarom krijgt een voormalige activist meteen slappe knieën zodra de

grond onder zijn voeten een beetje warmer wordt, waarom doet hij nauwelijks een poging om zijn daden uit te leggen, in hun context te plaatsen en te rechtvaardigen, waarom houdt hij niet zoals Joschka Fischer zijn rug recht en zegt: ja, ik was het, en ja, ik sta ervoor, en ja, ik ben van opvattingen veranderd, en ja, het is en blijft een deel van mijn geschiedenis.

Er is iets grondig mis in de Nederlandse politieke cultuur. Vergeleken met de Duitse politieke cultuur is de Nederlandse arm aan visies, ideeën en principes, daarentegen rijk aan incidenten, populismen en wanen van de dag. In het debat over Duyvendaks activisme ontbreekt het besef dat ideeën evolueren, individuen en groepen leerprocessen doormaken, bewegingen zich historisch ontwikkelen. Zelfs het hele idee van geschiedenis lijkt verloren te zijn gegaan. Het is alsof de jaren tachtig nu zijn, Duyvendak op heterdaad is betrapt en alles wat hij sindsdien heeft gedaan, in het oordeel over hem niet meetelt. Ook in Duyvendaks eigen verdediging is de historische dimensie maar zwak aanwezig, behalve in zijn – nogal eerloze – verwijzing naar de verjaring van het delict.

Sinds de moord op Pim Fortuyn zit Nederland in het hier en nu gevangen. Als een verschrikte haas staart het verlamd in de koplampen van de aanstormende actualiteit. Dat was in de jaren zeventig wel anders. Toen behoorde Nederland internationaal gezien tot de voorhoede van het activisme, toen keken Duitsland en andere landen met verwondering en bewondering naar de explosie van civiel activisme in ons land, toen was Nederland zelfs overdreven trots op zijn rol als 'gidsland' en zag het in de betiteling 'Hollanditis', door de Amerikanen toegekend voor het massale verzet tegen de kernbewapening, een geuzennaam.

Maar in de discussie over Duyvendak krijgt die historische rol van Nederland nauwelijks enige vermelding. Nederland is tegenwoordig geheel gefixeerd op de eigen navel, op de eigen kleine problemen met wet en fantsoen, met legaliteit en illegaliteit, met de vraag wie goed is en wie fout. Nederland is een land geworden waar onverdraagzaamheid de boventoon voert, waar men elkaar in de beklagdenbank zet, ter verantwoording roept, beschuldigt, aanklaagt en verlinkt. Waarom eigenlijk? Hebben mensen geen recht op hun eigen geschiedenis, op hun eigen ervaringen, hun eigen zoektochten en dwaalwegen?

slappe knieën

Waarom, in hemelsnaam, heeft Nederland zo'n moeite om zijn eigen activistische verleden nuchter te analyseren en te verwerken?

'Mit Verlaub,' zou een Duitser zeggen, wil ik hier een eigen ervaring ter illustratie aanvoeren. Toen mijn boek 'Tien rode jaren: Links radicalisme in Nederland 1970-1980' verscheen, richtten de besprekingen in de grote kranten zich vooral op twee zaken: de toon van het boek en de persoon van de auteur. De recensenten meenden dat ik de beschreven radicale bewegingen vergoelijkte en dat ik bevooroordeeld want vroeger communist was. Beide beweringen zijn onjuist. Ze bewezen alleen maar de behoefte van de recensenten om de wereld in goed en fout in te delen, om mensen te beschuldigen en veroordelen en om zichzelf aan de goede kant van de streep te positioneren. Slechts in een kleine kring van betrokkenen en historici leidde het boek tot een serieuze discussie over Nederlands radicale verleden. Ook de partijleider van GroenLinks ging er serieus op in en benadrukte bij meerdere gelegenheden haar waardering voor de historische betekenis

van de rode jaren zeventig.

Mijn boek ging vooral over de radicale uitwassen van het activisme maar liet ook de verworvenheden ervan zien. Die verworvenheden waren ondenkbaar zonder de inzet van mensen die de grenzen van de wet opzochten. Van Provo in de jaren zestig via de bezetters van de Bloemenhove-abortuskliniek in de jaren zeventig tot de anti-apartheidsbeweging in de jaren tachtig onderzochten kritische burgers hoe ze hun opvattingen het beste vorm konden geven en welke overschrijdingen van de wettelijke kaders daarbij gerechtvaardigd waren. Het huidige oordeel in Nederland luidt inmiddels: er zijn geen marges in de rechtstaat, elke overtreding is crimineel, voor burgerlijke ongehoorzaamheid is geen rechtvaardiging.

Duitsland blijkt ondertussen meer radicalisme te kunnen verdragen dan Nederland. In de jaren zeventig was Duitsland het schrikbeeld van Nederlandse activisten. Duitsland werd destijds afgeschilderd als het toonbeeld van een politiestaat in wording. Inmiddels zijn de rollen omgekeerd. In Duitsland is tegenwoordig meer burgerlijk activisme dan in Nederland en in het

verlengde daarvan ook meer radicalisme. Daarbij worden wetten overtreden. Dat leidt echter niet tot hysterie. Een volwassen en zelfbewuste rechtstaat als de Duitse gaat met verstand en beleid met haar radicalen om. Altijd heeft de rechter het laatste woord. De rechter bepaalt wie crimineel is en wie niet, wat een terroristische organisatie is en wat niet. Dat is geen zaak, zoals nu in Nederland, van de publieke opinie of de politiek.

De publieke opinie en de politiek in Nederland zouden het niet moeten hebben over wie deugt en wie niet, maar over welke samenleving we willen. Willen we een samenleving waarin de waan van de dag beslist over goed en fout? Of willen we een samenleving die haar geschiedenis overdenkt en er lessen uit trekt? Joschka Fischer koos voor het laatste. In het gerust historisch te noemen bondsdagdebat van januari 2001 was de les die hij het Duitse parlement voorhield: "Het jaar 1968 en wat daarop volgde heeft in dit land tot meer vrijheid geleid en niet tot minder vrijheid." Die les geldt ook voor Nederland. Waarom staan de Duyvendakken en de Halsema's van dit land daar niet pal voor?

=

"Lessen trekken betekent niet je geschiedenis verloochenen"

Wijnand Duyvendak reageert op Antoine Verbij

Antoine Verbij beschrijft mooi en kernachtig de verschillende wijze waarop in Duitsland en Nederland in de discussie over (de verwerking van) activisme wordt gevoerd. Ik herken er veel van. Juist mijn ervaring dat er geen ruimte was voor debat, geen nieuwsgierigheid, maar slechts de behoefte keihard te oordelen maakten mijn eigen ervaringen in de maand augustus zo bitter.

Met het schrijven het boek *Klimaatactivist in de politiek* deed ik een — in Nederland helaas wat ongewone poging — lessen te trekken uit mijn eigen politieke biografie. Ik paste deze lessen toe op de klimaatstrijd zoals we die de komende jaren moeten voeren. Het was verantwoorden, maar vooral om vooruit te kijken.

Ik veronderstelde bij het schrijven van het boek — en dat is achteraf gezien naïef geweest en veel te optimistisch — dat Nederland wel een beetje op Duitsland zou

lijken. Dat de jaren tachtig niet door de bril van 2008 beoordeeld zouden worden, én dat er oog zou zijn voor de ontwikkeling die ik na de jaren daarna heb doorgemaakt. Kortom, dat er de kans zou zijn op een genuanceerd debat over actiemiddelen en lessen die we kunnen trekken uit onze ervaringen in de jaren tachtig en negentig voor de klimaatstrijd nu.

Deze ruimte bleek zo ongeveer nul komma nul, zeker in de periode dat ik mijn kamerzetel nog niet had opgegeven. Ik kon mijn verhaal letterlijk niet kwijt. Oordelen werden snel geveld, etiketten grif geplakt, belangstelling voor nuances was er niet.

Spijtig genoeg lijkt Antoine Verbij zich in zijn bijdrage wat betreft mijn opstelling primair te baseren op wat de door hem verafschuwde Nederlandse media hebben geschreven — en plakt ook hij nog even makkelijk een etiket op: 'slappe knieën'. Antoine

Verbij verwijt mij het activisme uit de jaren tachtig niet in haar context te plaatsen. In mijn boek doe ik dat juist wel. Ik kreeg daar in de eerste weken van publiciteit in de media de ruimte niet voor. Dat is ook een van de verschillen tussen Nederland en Duitsland. Juist met mijn aftreden hoopte ik voor een genuanceerd debat meer ruimte creëren. De stap die ik moest zetten was een andere dan Joschka Fischer, juist ook omdat de politieke- en mediacontext van Nederland een andere is dan die van Duitsland.

Ik beschrijf in mijn boek hoe de acties in de jaren tachtig mij mede hebben gemaakt tot wie ik ben. Daar neem ik ook in het boek geen afstand van. Maar ik wil wel lessen trekken uit mijn politieke biografie en ook voor het trekken van die lessen moet ruimte zijn. Want waar rechtse criticasters mijn daden uit de jaren tachtig slechts beoordeelden vanuit het hier-en-nu in 2008

en doen alsof ze gisteren hebben plaatsgevonden, zien sommige activisten uit de jaren zeventig en tachtig het trekken van lessen direct als het verloochenen van je geschiedenis. Beide zijn statische posities en miskennen dat je zelf verandert en dat de tijd verandert.

Want lessen trekken is wel belangrijk: geweld en eigenrichting zijn op politieke en morele gronden af te keuren. Dat is nu fout maar was ook toen fout. Zoals het ook heel nuttig is te benoemen wat goed was in die jaren: het grote politieke engagement, de internationale solidariteit, het besef dat je met elkaar dat de samenleving kan veranderen. Deze elementen uit de jaren tachtig hebben we nu maar al te zeer nodig als we de klimaatstrijd met succes willen kunnen voeren. Want die strijd vraagt ook om een verandering van het politieke klimaat in Nederland.

=

Schuyt: Recht, Orde en Burgerlijke Ongehoorzaamheid

Uit: C.J.M. Schuyt, *Recht, Orde en Burgerlijke Ongehoorzaamheid*, Rotterdam 1972. Binnenkort verschijnt een heruitgave van dit boek bij de Amsterdam University Press.

Burgerlijke ongehoorzaamheid is een specifieke vorm van politiek protest. Het ligt in het midden van een continuüm, dat zich uitstrekt van politieke onenigheid en legale protestvormen aan de ene kant, politiek geweld en revolutionair verzet aan de andere kant. [...] Burgerlijke ongehoorzaamheid is niet gericht tegen alle wetten van de staat of tegen het rechtssysteem als geheel, maar tegen één specifieke wet of één specifiek stelsel van wetten. [...] Revolutie is een breuk met het verleden. Burgerlijke ongehoorzaamheid tracht met opzet de band met de traditionele waarden van de samenleving te behouden. [...] De burgerlijk ongehoorzame actor zal zijn niet-revolutionaire bedoelingen kenbaar willen maken aan zijn medeburgers: hij zal zijn daad in volle openbaarheid plegen, bereid zijn om de juridische consequenties van daden te dragen, hij zal zich derhalve niet onttrekken aan opsporing en vervolging. Met andere woorden hij toetst zijn eigen beslissing om de wet te overtreden aan het oordeel van zijn medeburgers zoals dat weerspiegeld wordt in het rechtssysteem. Ook zijn bereidheid om de minst gewelddadige middelen aan te wenden is een indicator waaraan zijn uiteindelijke loyaliteit jegens zijn politieke tegenstander wordt gedemonstreerd.

[...]

De ongehoorzame burger handelt in zijn rol als burger op grond van zijn rechten en verantwoordelijkheden in de democratie. Net zoals het verschil tussen revolutionair verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid blijkt uit de concrete handelwijze van de wetsovertreder, zo komt ook het verschil met criminele ongehoorzaamheid tot uitdrukking in de uiterlijkheden van de daad: openlijk in plaats van heimelijk; uit morele overtuiging in plaats van uit eigen belang of met de bedoeling van het schenden van anderen; medewerking aan vervolging in plaats van voortvluchtigheid; afweging van alternatieve legale middelen in plaats van verwaarlozing van deze alternatieven.

[...]

Zoals we gezien hebben zijn de gevolgen van burgerlijke ongehoorzaamheid, zowel de positieve als de negatieve, zeer moeilijk in te schatten. De ethiek van verantwoordelijkheid dreigt stuk te lopen op de ontbrekende gegevens in de morele calculus. De burger lijkt in deze situaties op een amateurschaker, die niet alle consequenties van zijn zetten kan overzien, maar toch aan de beurt is om te zetten. Hij moet een keuze doen. Zijn zet wordt echter beantwoord door een zet van zijn tegenstander, die óók niet alle consequenties van de zetten kan overzien. In dit spel van zet en tegenzet, van handeling en respons, ligt de toets van verantwoordelijkheid.

[...]

Wel kunnen wij in deze situatie de hulp inroepen van bepaalde modellen. Wij kunnen het recht en de rechtsre-

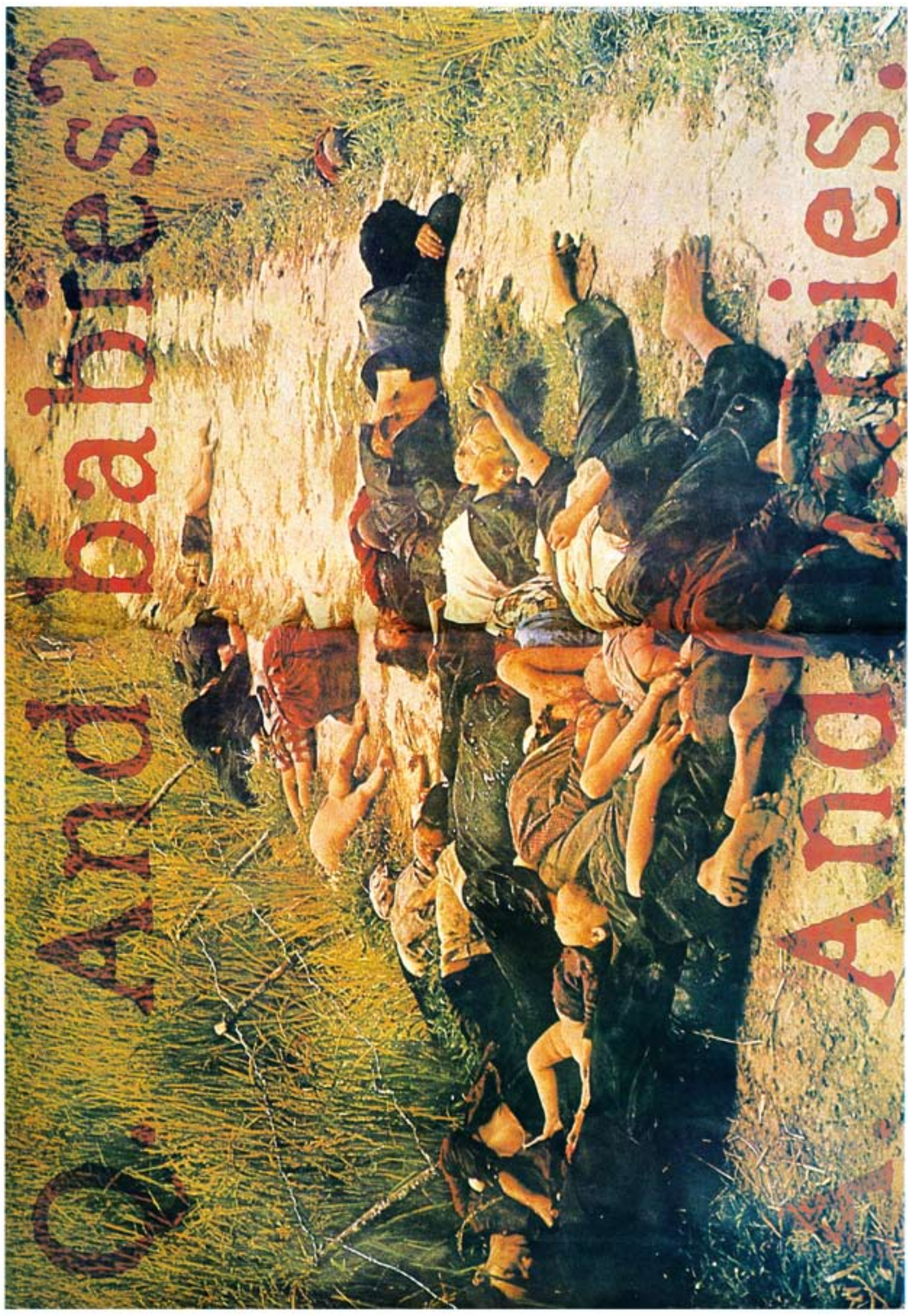
gels nemen als morele instructies voor ons handelen en zo de onzekerheid enigermate verkleinen. Wij kunnen ons zelfs volledig verlaten op die instructies van het recht zonder verder nog over de gevolgen na te denken. Dit wil ik het 'Eichmanniaanse model' noemen: ik ben niet verantwoordelijk voor de gevolgen voortkomend uit mijn gehoorzaamheid. Daartegenover staat het 'Camusiaanse model': ik blijf verantwoordelijk voor de gevolgen van mijn gehoorzaamheid en van mijn ongehoorzaamheid. Ik pleit er voor om in ons onderwijs en in onze opvoeding het Camusiaanse model te bevorderen. Want nog steeds wordt te vaak uitsluitend verantwoording gevraagd voor ongehoorzaamheid en niet voor gehoorzaamheid. De vrees voor verantwoordelijke ongehoorzaamheid heeft lange tijd de absolutistische houding van het 'fiat iustitia, perat mundi' mogelijk gemaakt. De problemen van onze tijd geven echter geen aanleiding om veel heil te verwachten van deze houding. Het oude adagium nog versterkt met de nieuwe loot van het 'fiat scientia, perat mundi' moet als een waarschuwing opgevat worden. Verantwoordelijke ongehoorzaamheid kan een middel zijn om deze dreigende situatie in te dammen, zolang regeringsleiders niet bereid of in staat blijken te zijn om aperte onrechtsituaties en aparte bedreigingen van de levenskansen te bestrijden. Concreet betekent dit een pleidooi voor burgerlijke ongehoorzaamheid op drie verschillende probleemgebieden:

- 1 De derde wereld: burgerlijke ongehoorzaamheid als protest tegen het voortduren van de onrechtvaardige verdeling van de levenskansen op internationale schaal.
- 2 De derde wereldoorlog: burgerlijke ongehoorzaamheid als protest tegen regeringsbeleid dat er op gericht is om politieke conflicten primair op te lossen met overdadig, inhumain en allesvernietigend geweld (nucleaire bewapeningen, militaire destructies, genocide).
- 3 De ecologische crisis: burgerlijke ongehoorzaamheid als protest tegen het uitblijven van beschermende maatregelen voor het behoud van de levenskansen (ecocide).

Ik kan daarom dit boek het best beëindigen met de voorstelling van Erich Fromm over het einde van de wereld: "Human history began with an act of disobedience and it is not unlikely that it will be terminated by an act of obedience".

→ "Q. And babies? — A. And babies."

Affiche tegen de Vietnamoorlog van de Art Workers Coalition uit 1970. De tekstregels komen uit een interview met een Amerikaanse militair over het vernietigen van vijandelijke nederzettingen.

← Helling-ontwerper Mark Schalken was nog een baby toen hij in 1968 van zijn tante deze Donald Duck-pop kreeg.

↙ 1968: jonge cowboy met zijn ouders in het National Parc Yellow Stone in Wyoming (USA), ver van de rassensnellen na de moord op Martin Luther King en de verwarring na de moord op Robert Kennedy. Na deze vakantie liet aankomend fotograaf Philippe McIntyre, (zie de achterkant van de Helling), ondanks protest van zijn stiefvader zijn haar groeien en deed volop mee aan demonstraties in zijn woonplaats Washington DC tegen de oorlog in Vietnam.

↗ De vader van redactielid Noortje Thijssen studeerde in 1968 in Nijmegen rechten. Hij had meer belangstelling voor klassieke muziek en boeken dan voor actiefieren. Zijn dochter is nu meer geboeid door de jaren zestig dan hij destijds was. (zie haar artikel op p. 16)

→ 1968: de moeder van redactielid Aysel Sabahoğlu in zelfgemaakte jurk in een modestudio in haar woonplaats Iskenderun, daarnaast haar vader in het Turkse leger (links op de foto). Vlak voor hun verloving in 1970 ontmoeten ze elkaar voor het eerst, waarna hij naar Nederland vertrekt. Na het huwelijk vestigen ze zich in 1972 samen in de volkomen andere wereld van de Nederlandse seventies. Een jaar later wordt Aysel geboren.

DE HELLING IN
'68

Tot besluit van het thema-deel: de Maagdenhuisbezetting uit 1969
in een fotoserie van Ed van der Elsen

"Jongeman, ik moet naar mijn zuster op het Begijnhof. Laat mij er door."
"U kunt er niet door mevrouw."

"Doe niet zo mal agent. Vooruit doe..."
"Wij zijn geen agenten mevrouw. U kunt er niet door."

"Mevrouw, er is hier een bezetting en een afzetting, u kunt er echt niet door."

"Dan schieten jullie me maar dood, ik ga naar mijn zuster."

"Snotapen!"

"En als u niet weggaat, roep ik de politie."

WB-Berichten

Wetenschappelijk Bureau GroenLinks

MEDEWERKERS

Bart Snels · DIRECTEUR

Selcuk Akinci

Anne de Boer

Erica Meijers

Gerrit Pas

Annie van der Pas

Aysel Sabahoğlu

Miesjel Spruyt

Noortje Thijssen

Raad van Advies:

Chrisje Brants

Lot van Hooijdonk

Henrike Karreman

Tof Thissen

Marco Wilke

Postbus 8008

3503 RA Utrecht

030-23 999 000

www.groenlinks.nl

Nieuwe publicatie van het
Wetenschappelijk Bureau:

De grote kloof

'Verhitte politiek in tijden van verwarring'
Bart Snels en Noortje Thijssen (redactie),
met een nawoord van Femke Halsema & Tom
van der Lee. Amsterdam: Boom

"In tijden van normale politiek zijn de regels duidelijk en gaat het om het maken, uitvoeren en handhaven van wetten. In tijden van verhitte politiek kan het normale debat daarentegen gemakkelijk omslaan in bedreigingen, politiek geweld en opstand."

De huidige democratische spelregels liggen onder vuur. Volgens de terminologie van de Amerikaanse rechtsfilosoof Bruce Ackerman zijn we beland in een tijdperk van verhitte politiek (hot politics). Sinds enige jaren wordt er driftig gedebatteerd over onze democratische rechtsstaat, over de organisatie van wetgeving, bestuur en rechtsspraak, ofwel over de regels die bepalen hoe het politieke spel gespeeld moet worden. Maak de vergelijking met de negentiende eeuw: dat was een tijdperk waarin politieke partijen ontstonden, gebaseerd op ideologische of godsdienstige overtuiging. Er was een heftige strijd over de totstandkoming van de grondwet. Tegelijkertijd werden de eerste aanzetten van onze verzorgingsstaat gegeven en werd er een manier gevonden voor het omgaan met spanningen tussen religie en politiek. Met de spelregels en de instituties uit de negentiende eeuw kon de politiek in de twintigste eeuw goed functioneren. Maar sinds de eeuwwisseling lijken de politieke spelregels niet meer te voldoen. Opnieuw bevinden we ons in een tijdperk van verhitte politiek. De Fortuyn-revolte was voor velen een bewijs voor het bestaan van een kloof tussen burgers en politiek.

In De grote kloof worden de achtergronden van de politieke verwarring geanalyseerd. Politiek-culturele veranderingen, sociaal-economische verschuivingen, de relatie tussen religie en politiek, de rol van de media, het komt allemaal aan bod in dit boek. Femke Halsema en Tom van der Lee geven in het nawoord een politieke voorzet voor het bereiken van een nieuwe pacificatie.

Auteurs:

Peter Achterberg

Kees Brants

Jan Willem Duyvendak

Ido de Haan

Femke Halsema

Dick Houtman

Sjaak Koenis

Fouad Laroui

Laure Michon

Tom van der Lee

Aysel Sabahoğlu

Bart Snels

Noortje Thijssen

Inez Weski

Marco Wilke

Theo de Wit.

Het boek wordt op maandag 22 september (15.00- 17.00 uur, met borrel) gepresenteerd in de vergaderzaal van de Eerste Kamer op het binnenhof in Den Haag.

Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel.

je bakt

Verboden helpen niet tegen de uitwassen van de beeldcultuur en de nieuwe media. Beter is het mensen weerbaar en mediawijs te maken.

De 'playboy-vagina' is in opmars, net als 'Grand Theft Auto killings' en rapnummers met titels als 'Sletje' of 'Poesi Poesi'. Kamerleden Wim van der Camp (CDA) en Jeroen Dijsselbloem (PvdA) roepen al jaren moord en brand over de seksualisering en verruwing van de samenleving. Maar ook feministes nieuwe stijl zoals Sunny Bergman en Stine Jensen hebben zich in het debat gemengd over de invloed van de steeds explicietere populaire cultuur op het gezonde verstand van jonge mensen. Om het tij te keren roepen genoemde kamerleden op tot het instellen van verboden en zien Bergman en Jensen wel iets in zelfregulering. Verbieden leidt echter tot niets in deze tijden van bijna onbeperkte mondiale informatiestromen en de zelfregulerende versie van internet moet nog uitgevonden worden. Het antwoord op hoe we om moeten gaan met een steeds explicietere en alom aanwezige visuele cultuur moet dan ook veel dichterbij huis worden gezocht: bij mensen zelf.

Porno, oorlogspelletjes en provocerende liederen zijn zo oud als de weg naar Rome. Want ondanks vele beschavingsoffensieven blijft de mens gelukkig een seksueel wezen, hebben mannen nog steeds last van hun jagersinstincten en kan een beschaving zonder provocatie niet bestaan. Het is echter te makkelijk om daarmee het huidige debat over het aanscherpen van kijkwijzers, het verbieden van bepaalde videogames en het weren van al te seksueel getinte videoclips als achterhaald te bestempelen. Er is namelijk wel degelijk iets aan de hand.

One click

Dankzij het afbreken van de oude moraal in de jaren zestig en zeventig en de afbraak van de welvaartstaat in de jaren tachtig en negentig hoef je anno 2008 bij de huidige generatie van tieners en twintigers niet meer aan te komen met het concept van de maakbare (en dus regelzieke en moraal opleggende) samenleving. Balkenende mag weliswaar een poging doen en zijn mond

vol hebben van waarden en normen, het zijn klassieke normen, geen nieuwe die hij propageert. Daardoor resoneert zijn oproep maar matig bij bijvoorbeeld jongeren, hoewel juist deze groep wel vatbaar zou zijn voor een 'nieuw stelsel' van normen en waarden. Bijkomend probleem overigens is dat het steeds moeilijker wordt om zo'n stelsel op te leggen.

Terwijl de afbraak van het traditionele stelsel van normen en waarden plaatsvond, ontstonden er steeds meer verschillende communicatiekanalen en vormen van identificatie mede dankzij mondiale TV zenders zoals MTV, de opkomst van internet en afnemende verschillen tussen landen door de toenemende welvaart. Waar ooit de staat kon bepalen wat mensen wel of niet mochten zien, ondersteund door sociale controle, is dat inmiddels onmogelijk. In de jaren tachtig was het nog best lastig om als veertienjarige aan een pornovideo te komen, maar tegenwoordig is welk pornogenre dan ook 'one click away'. Zo is ook geweld een steeds explicietere rol gaan spelen binnen onze samenleving. In de populaire jaren tachtig serie 'The A-Team' vloeyde geen druppeltje bloed en ook het TV-journaal en de kranten waren terughoudend in het tonen van expliciet geweld. Deze vormen van zelfcensuur worden door de huidige media echter niet meer toegepast. De bloederige werkelijkheid op straat komt live de huiskamer binnen en in de wereldwijd meest verkochte videogame "Grand Theft Auto" kun je behalve gewelddadige opdrachten uitvoeren ook vrij rondlopen en elke gewenste omstander gruwelijk om het leven brengen. De grens tussen fictie en werkelijkheid is dan ook niet meer helder te trekken.

Pukkel

Zo kon de Playboy-vagina ontstaan. Deze in 2006 door documentairemaakster Sunny Bergman gelanceerde term staat symbool voor de kracht van deze visuele revolutie. In de Verenigde Staten zou de trend onder meisjes zijn om de plastisch chirurg de edele delen om te toveren in een Playboy-vagina. Playboy-lezers weten dan wel wat er bedoeld wordt, maar voor de niet-lezers: een Playboy-vagina is een geretoucheerd (ofwel gefotoshopte) geslachtsorgaan waardoor deze bij een veertienjarig meisje lijken te horen. Playboy is van mening dat veel mannen dat aantrekkelijk vinden en gezien de oplage van Playboy zal hier wel een kern van waarheid in zitten. In Sunny's documentaire 'Onbeperkt houdbaar' is goed te zien hoe

makkelijk zo'n Playboy-vagina te retoucheren is via een softwarepakket als Photoshop. Schrijver dezes vond dat een schokkende scène aangezien hem aan de foto's die hij bij het lezen van goede interviews terloops was tegengekomen, nooit iets bijzonders was opgevallen. En dat voor iemand die zelf betrokken is bij mediaproducties!

Een onrealistisch schoonheidsideaal kan problematisch worden als mensen geloven dat ze niet meer meetellen als ze er niet aan voldoen. De vraag is echter of de valse belofte zelf het probleem is. In sprookjes is het meisje toch ook vaak het 'mooiste meisje van het hele land'. Moeten we Hans Christian Andersen zó herschrijven dat het meisje eigenlijk een beetje te dik was en een pukkel had, om zo het zelfbeeld van de lezers op te vijzelen? Welnee. We kunnen er beter voor zorgen dat mensen weerbaar met media omgaan, dat ze inzien wat een sprookje is en wat de realiteit.

Het gaat er dus om mensen bewust te maken, niet alleen van de mogelijkheden die geboden worden door de media, maar ook van de beperkingen, risico's en mogelijkheden voor manipulatie. Geen verbod, maar onderzoeken welke kennis, vaardigheden en mentaliteit mensen nodig hebben om om te gaan met media in een bewuste, kritische en actieve manier. Misschien dat de leveranciers van audiovisuele mediadiensten zoals games, videoclips en films daar een steentje aan kunnen bijdragen.

Educatie

Sunny Bergman en consorten schreven het Manifest *Seks moet weer haute couture worden* waarin ze reclamemakers en bladenredacties oproepen om "helderheid in de duisternis te scheppen". Ze pleiten voor kloppende bijschriften bij foto's die te mooi zijn om waar te zijn. "Porieloos dankzij Photoshop" of "Dit model is digitaal smaller gemaakt en haar nek is opgerekt." Zou zo iedereen voortaan fictie van realiteit kunnen onderscheiden. Verder roepen ze het kabinet op om het vak media-educatie op basis- en middelbare scholen in te voeren: "Maak inzichtelijk hoe manipulatief media kunnen zijn en voer een open en levendig debat over seksualiteit."

Het eerste voorstel lijkt er een beetje op alsof je op elke roman een sticker 'fictie' zou moeten plakken of een cabaretier vraagt om het even aan de zaal te melden als hij iets niet écht meent. Het tweede voorstel is hoopvoller, omdat het uitgaat van de kracht van mensen en niet van hun zwakte. De rea-

er niks van!

liteit is bovendien dat niet veel dingen 'echt' of 'onecht' dan wel 'waar' of 'onwaar' zijn. In het grote grijze gebied ontstaat de verwarring die mensen aan het denken kan zetten, mits ze over de mentale 'tools' beschikken om daar mee om te gaan.

In het Regeerakkoord staat al dat er een media-educatie en expertisecentrum zou moeten komen om kinderen, jongeren, hun ouders en scholen te ondersteunen in het leren omgaan met de veelheid van media-uitingen. Best een sympathiek initiatief, dat overigens het Mediawijsheid Expertisecentrum is gaan heten, maar het gaat wel uit van de vraagzijde van ouders en scholen en zal daardoor niet ieder kind bereiken. Staatssecretaris Sharon Dijksma zei hier tijdens de Media Education Conference, begin dit jaar in het zijprogramma van het Internationaal Filmfestival Rotterdam, het volgende over: "Dit centrum zal mensen assisteren bij het leren omgaan met de enorme hoeveelheid media-uitingen. Het gaat daarbij om meer dan alleen het verstrekken van informatie. Het is de bedoeling dat mensen actief leren omgaan met media zoals het internet en films." Ook gaf ze een concreet voorbeeld van wat voor projecten dit centrum zou moeten gaan ondersteunen: "Ik wil u een voorbeeld geven van media-educatie: vanmorgen opende ik de laatste zitting van het 'Hollywood in de klas' festival. Meer dan duizend kinderen hebben een film gemaakt met hun klas. Op deze manier konden ze samen de verschillende aspecten van het filmmaken ontdekken. Alsmede wat het betekent om een verhaal te vertellen met gebruik van beelden. Dankzij dit project hebben ze inzicht gekregen in hoe ze beelden in films en op televisie moeten interpreteren. En beseffen ze dat niet alles wat je ziet ook echt is."

Met het lanceren van dit centrum is media-educatie nog geen vast onderdeel van de curricula op basisscholen en in het voortgezet onderwijs. GroenLinks-kamerlid Tofik Dibi kondigde vorig jaar dan ook een initiatiefwet media-educatie aan. Het doel van deze initiatiefwet, aldus de memorie van toelichting: "De essentie van dit wetsvoorstel is een preventieve benadering die het kinderen mogelijk maakt eigen weloverwogen keuzes te maken, zonder censuur, repressie of moralisme. Media-educatie maakt geen onderscheid tussen verschillende media-uitingen, maar richt zich in alle breedte op de invloed en inhoud van media op kinderen en jongeren. Het gaat er om dat

jongeren leren hoe beelden en informatie tot stand komen en dat ze leren dat kritisch te beoordelen. Door media-educatie doen leerlingen kennis en vaardigheden op van de media om op deze manier als weerbare en goed geïnformeerde gebruikers hun weg te vinden in de complexe informatiemaatschappij."

Overigens pleitte de Raad voor Cultuur al in 1996 in een advies voor het vak media-educatie waarin het begrip mediawijsheid, "Het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld", centraal zou moeten staan. Het advies werd destijds positief ontvangen, maar de belangrijkste beleidsaanbeveling, de integratie van media-educatie in de kerndoelen en eindtermen van het onderwijs, werd niet overgenomen door het kabinet.

In 2005 kwam de Raad voor Cultuur wederom met een advies over media-educatie. Het rapport heette "Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap". En zoals de titel al doet vermoeden: het advies ging niet alleen over de rol van media-educatie in het vormgeven van nieuw burgerschap, maar de Raad trok het thema veel breder: "De raad spreekt met opzet van mediawijsheid en niet langer van media-educatie, omdat media-educatie in zijn ogen zowel in de praktijk als in het overheidsbeleid te exclusief gericht is op het onderwijs, kinderen en jongeren, aanbod en bescherming. [...] Daarnaast legt mediawijsheid meer dan media-educatie de nadruk op het zelf maken of produceren van media-inhouden en voegt het 'mentaliteit' of houding toe als belangrijk aspect van mediawijsheid. Burgers moeten zich bewust zijn van de wijze waarop zij media gebruiken en van het effect van dat gebruik op henzelf en anderen."

Quick fix

Het lijkt er op dat Tofik Dibi en de ondertekenaars van het manifest "Seks moet weer haute couture worden" iets te veel van het invoeren van media-educatie verwachten. Hoewel zij in tegenstelling tot de PvdA en het CDA op zoek gaan naar oplossingen in plaats van het opleggen van heilloze verboden, is het doorspelen van de hete aardappel naar het onderwijs een bekende reflex maar ook een quick fix. Om burgers, jong en oud, weerbaar te maken tegen de Playboy-vagina, videogames als Grand Theft Auto en

expliciete liedjes is alleen media-educatie nodig op basisscholen, in het voortgezet onderwijs, ROC's, HBO's en universiteiten. De opdracht is veel groter: er zal een mediawijze bevolking moeten ontstaan. Dat kan door het onderwerp een plek te geven op de innovatieagenda en in het mediabeleid. Wat het laatste betreft zou de publieke omroep een prominente rol kunnen spelen maar die moet dan wel eerst drastisch hervormd worden. Na jaren van ver-jip-en-janneking krijgt het weer een missie, namelijk: "bijdragen aan de bewustwording van een zekere 'verruwing' van de samenleving in woord en beeld".

Alleen door mensen serieus te nemen én mediawijsheid veel breder aan te pakken, kunnen we ervoor zorgen dat het volgende liedje van rapformatie THC niet meer als 'cool' wordt gezien maar als een provocatie waar we niet op ingaan. 'Je bakt er niks van.'

*"Oooh je bakt er niks van,
je chick likt pik in elk deel van Amsterdam
en het zit zo... ze is niet eens spang,
maar zo een geile pijslet die zocht ik allang."*

Niels Spierings reageert op persoonlijke titel op het artikel van Erik van Ree over kinderporno, pedofilie en de tijdgeest in de zomereditie van de Helling.

Jongeren & sex: een pleidooi voor evenwicht tussen openheid, ontplooiing en bescherming.

Niels Spierings is politicoloog en bestuurslid van RozeLinks, werkgroep voor seksuele diversiteit van GroenLinks

Een discussie over seks en jongeren aanzwengelen is gewaagd. In een tijdgeest van 'conservatief fatsoen en repressieve bescherming' krijgen progressieve standpunten weinig ruimte in het debat. Terecht stelt Erik van Ree dan ook dat de redelijkheid in de discussie over de zedelijkheidswetgeving en kinderporno in het gedrang is. Hieronder zou de wetgeving lijden en Van Ree ziet alleen reden om de productie van kinderporno strafbaar te stellen. Ik denk dat het bezit van kinderporno redelijkerwijs deels wel strafbaar te stellen is. Ook spreekt Van Ree over kinderen als seksuele wezens en hoe zij beperkt worden in hun ontplooiing door de huidige zedelijkheidswetgeving. Inderdaad, kinderen zijn seksuele wezens. Voor hun ontwikkeling lijkt echter niet zozeer de huidige zedelijkheidswetgeving het probleem, maar juist het repressieve discours en de taboes. Dit is te doorbreken door meer aandacht te besteden aan seksuele vorming.

Gestolen integriteit

Van de jongeren tussen de 15 en 17 heeft 42% geslachtsgemeenschap gehad en sinds Freud weten we dat kinderen zich al heel vroeg seksueel beginnen te ontwikkelen. Toch associëren we seks niet met jongeren. We houden de seksualiteit van jongeren liever onzichtbaar. Zo is volgens de huidige wetgeving het maken van een afbeelding van een jongere onder de achttien jaar in een 'onnatuurlijke' pose of 'seksueel getinte houding' strafbaar. Volgens Van Ree werkt dit soort wetgeving taboeïsering in de hand en is uiteindelijk alleen maar schadelijk: taboeïsering leidt tot frustratie en het belemmert de ontwikkeling van jongeren. Van Ree pleit daarom voor minder verboden op kinderporno. Bescherming zou ook te waarborgen zijn als het produceren van kinderporno alleen verboden is als het gepaard gaat met schade, misleiding of dwang.

Hoe zit het dan met de verspreiding en het bezit van kinderporno? Laten we aannemen, zoals Van Ree beargumenteert, dat de verspreiding niet bijdraagt aan misbruik. In dat geval verdwijnt de praktische reden om de verspreiding en het bezit van kinderporno te verbieden. Ook wijst Van Ree terecht op de onwenselijkheid van het bestraffen van gedachten en fantasieën. Hieronder zal ik echter laten zien dat de productie en ook het bezit van sommige kinderporno wel degelijk strafbaar te stellen is.

Welke kinderporno strafbaar te stellen zou niet moeten afhangen van het eindproduct (Hirsch Ballin) of het doel van de

productie (Van Ree), maar van de ontstaansgeschiedenis. Aan welke afbeelding ligt een strafbaar feit direct ten grondslag, dat is de hamvraag. Daarbij is het onbelangrijk of we te maken hebben met kunst, of de afbeelding een educatief of privé doel heeft, of dat de pose onnatuurlijk is. Alleen het vastleggen van een bij wet verboden handeling of pose zou strafbaar moeten zijn. Het maken van een voorstelling voortkomend uit fantasie of verbeelding valt binnen een democratie buiten het domein van staatsinterventie: burgers zijn vrij hun gedachten en gevoelens te uiten.

Bij strafbare kinderporno wordt de lichamelijke integriteit geschonden. Als jij (of je camera) daarbij aanwezig bent en je daarvan een schilderij, foto, video of tekening maakt, dan neem je deel aan het proces waarbij de integriteit van de jongere wordt geschonden. In de meeste gevallen weet je (of had je kunnen weten) dat er iets niet in de haak was. Het lijkt me dan absoluut niet onredelijk om het vastleggen van een schending van lichamelijke integriteit strafbaar te stellen (met uitzondering van bewakingscamera's). Je neemt namelijk deel aan het proces van schending.

Als we deze gedachtelijn volgen is het strafbaar om een foto te maken van een seksuele handeling *met* een minderjarige, dit is namelijk in de zedelijkheidswetgeving verboden. Het maken van een foto met daarop een minderjarige in een seksuele houding die vrijwillig poseert zou echter niet strafbaar moeten zijn. Het schilderen van een seksuele handeling met een minderjarige vanuit de verbeelding is niet strafbaar. Wordt een minderjarige misleid tot het poseren in een seksuele houding, resulterend in een schilderij, dan zou er wel sprake zijn van een strafbaar feit. Met andere woorden, de zedelijkheidswetgeving bepaalt wat strafbaar is en daar vinden we de waarborgen tegen misbruik. Wetten omtrent kinderporno moeten gegrond zijn in de zedelijkheidswetgeving, niet nog eens extra belemmeringen aan jongeren opleggen.

Als bij de productie van een bepaald stukje kinderporno de lichamelijke integriteit van iemand wordt afgenomen (eventueel aangevuld met inbreuk op de privacy en het portretrecht), dan is het verspreiden, aanschaffen en gebruik daarvan vergelijkbaar met heling. Een consument die had kunnen vermoeden dat het strafbare kinderporno betrof is strafbaar te stellen. Die consument 'koopt' met de afbeelding namelijk een stukje integriteit waarover de verkoper wel

& seks

het bezit, maar niet het eigendom heeft.

Behalve dit theoretisch 'heling van integriteit'-argument, is er ook praktisch gesproken iets te zeggen voor dit beperkte verbod. In tegenstelling tot een totaal verbod op het bezit en gebruik van kinderporno (Hirsch Ballin), zal een beperkt verbod het taboe van jongeren als seksuele wezens verminderen. Geseksualiseerde afbeeldingen van jongeren zullen namelijk meer zichtbaar zijn in de publieke ruimte (denk aan kunstwerken en educatief materiaal). Tegelijkertijd heeft een beperkt verbod een mogelijk voordeel ten opzicht van het geheel vrijstellen van het bezit en gebruik van kinderporno (Van Ree). Het kan het aantal verbodsschendingen en vooral de schade aan kinderen doen afnemen. Zonder strafbaar te zijn kan iedereen gebruik maken van legaal materiaal en zullen mensen wellicht minder snel de stap maken naar illegaal materiaal.

Kortom, een verbod op zowel de productie als het bezit van sommige vormen van kinderporno lijkt redelijkerwijs te rechtvaardigen, zolang het zich richt op de bescherming van jongeren hun lichamelijke integriteit en niet op het deseksualiseren van jongeren. Daarbij komt de vrijheid van gedachten of fantasieën niet onder druk te staan.

Machtsongelijkheid en Seksuele Vorming
De strafbaarheid van kinderporno zou af moeten hangen van de zedelijkheidswetgeving, dus zal ik ook ingaan op Van Rees standpunt over leeftijdsgrenzen. Tot welke leeftijd zouden seksuele handelingen verboden moeten zijn? Zoals gezegd hebben ook kinderen seksuele gevoelens. Dit is iets dat 'we' liever niet horen; het tast de onschuld van het kind aan. We verbergen het. Toch denkt het merendeel van de minderjarige jongeren (16-) positief terug aan hun eerste seksuele ervaring. Dit betekent natuurlijk niet dat we accepteren dat er nog steeds jongeren schade ondervinden. Zo blijkt uit onderzoek van De Graaf e.a. dat er bij één op de drie meiden die voor hun veertiende geslachtsgemeenschap hadden sprake was van dwang of overhalen. Zonder leeftijdsgrenzen in de wetgeving zouden deze 'overhaal'-gevallen moeilijk strafbaar zijn.

In de huidige context van taboe en deseksualisering van jongeren is het begrijpelijk dat seksueel contact met zestienminners strafbaar is gesteld, zolang er sprake is van een redelijk vervolgingsbeleid. Seks met een zestienminner is verboden, maar als er sprake is van een affectieve relatie, het leef-

tijsverschil beperkt is, en er geen sprake is van dwang dan vervolgt het OM niet. Zonder de leeftijdsbegrenzing zijn jongeren, net als alle anderen, wel beschermd tegen dwang en misbruik. Echter, zoals de 'overhaal'-gevallen aangeven is er meer aan de hand. Onder een context van taboe is het moeilijk voor jongeren om hun beklag te doen. En we zien dat de jongeren vaak onderworpen zijn aan een machtsrelatie met de dader of dat de ouders/voogden afhankelijk zijn van de daders of zelf betrokken zijn bij het misdrijf. Kinderen zijn best in staat om hun gevoelens tot uitdrukking te brengen, maar in vergelijking tot volwassenen trekken ze onevenredig vaak aan het kortste eind van de machtsrelatie. In hoeverre is er onder die omstandigheden te spreken van vrijwillige seksuele contacten? En hoe leg je de gevallen bloot waarbij sprake is van dwang? Dat is nu juist het probleem dat bescherming legitimeert. Het opnemen van een verbod op seksuele contacten met jongeren onder de zestien geeft het OM de nodige ruimte: ze kan in actie komen tegen misbruik waarbij de betrokkenen het misbruik niet (durven te) erkennen. Zolang deze wetgeving gepaard gaat met redelijk vervolgingsbeleid, beschermt het jongeren en is er enige vrijheid voor seksuele ontplooiing van voortvarende jongeren.

Van Ree wijst wel terecht op hoe deze wetgeving taboes ondersteunt. Wetten die jongeren beschermen tegen misbruik en schade zijn nodig. Die wetten belemmeren voor een deel ook de seksuele ontwikkeling van jongeren en daar moet een oplossing voor komen. Dat betekent echter niet dat we de wettelijke bescherming moeten afschaffen, maar dat we de ontwikkeling van jongeren moeten ondersteunen. We moeten zorgen voor seksuele vorming en weerbaarheid in de zin van kennis, houding en gedrag. Jongeren zouden op neutrale wijze kennis moeten maken met de verschillende mogelijkheden rond relaties en seks. Wat is genot? Wat zijn de gevaren? En hoe bepaal ik zelf mijn grenzen? We moeten toe naar een recht op seksuele vorming. Een recht dat vorm kan krijgen in alle lagen van het onderwijs, waarbij de inhoud wordt toegesneden op de leefwereld van de kinderen. Het recht op seksuele vorming maakt seksualiteit bespreekbaar en gaat de taboëisering tegen. Pas als de machtsverhouding zijn veranderd en jongeren seksueel assertiever zijn, lopen jongeren minder risico's en lijkt een redelijke discussie over leeftijdsgrenzen opportuun. Kortom, er is evenwicht in de bescherming

van jongeren en de ontplooiing van hun seksualiteit. Om dit evenwicht te bereiken is niet de huidige zedelijkheidswetgeving het probleem, maar het repressieve discours en de taboes. Daarom moeten we inzetten op de seksuele vorming van jongeren. Jongeren moeten in staat zijn zelf weloverwogen keuzen te maken en zodoende zullen ze minder schade ondervinden.

Kinderen zijn seksuele wezens. Het taboe om hierover te spreken, met alle negatieve gevolgen van dien, is moeilijk te doorbreken. Het enige wapen hiertegen is een redelijke, gefundeerde en genuanceerde discussie, waarin kinderporno, de zedelijkheidswetgeving en seksuele vorming met elkaar verbonden zijn. Een discussie die de pure repressie in twijfel durft te trekken. Dit betekent echter niet dat daarmee alle restricties op seks door en met kinderen als sneeuw voor de zon moeten verdwijnen. Het betekent evenmin de hekken open gooien voor misbruik en mishandeling. Het gaat om evenwicht tussen democratische waarden zoals de vrijheid van gedachtegoed, de vrijheid in kunstuitingen, de seksuele ontplooiing van kinderen, de zelfbeschikking over het lichaam en de bescherming van jongeren tegen seksuele schade.

=

Literatuur

H. de Graaf, S. Meijer, J. Poelman, I. Vanwesenbeeck, *Seks onder je 25e*. Delft: Eburon.

Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden, artikelen 7.1, 7.3 en 11.

E. van Ree, 'kinderporno, pedofilie en de tijdgeest', in: *de Helling*, 2008, no.2, pp. 8-13.

verder lezen

Nieuw Babylon & De eindeloze jaren zestig

J. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig, Boom, Amsterdam 1995.*

H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict, Amsterdam Academic Archive, Amsterdam 2006 (eerste druk De Arbeiderspers, Amsterdam 1995).*

James Kennedy en Hans Righart publiceerden bijna gelijktijdig een boek over exact hetzelfde onderwerp, maar met een totaal andere analyse. In 1995 probeerden beide historici de roerige jaren zestig in Nederland te verklaren.

Righart zoekt zijn verklaring in een generatieconflict tussen de traditionele vooroorlogse generatie en de moderne protestgeneratie. Dit conflict werd volgens hem versterkt omdat beide generaties ook zelf in een crisis verkeerden. Een interessante gedachte, maar de onderbouwing ervan is flinterdun. Aan de hand van popmuziek, tijdschriften en televisieprogramma's geeft Righart een vermakelijke inkijk in de jongerencultuur, maar biedt daardoor een nogal eenzijdige benadering van de veronderstelde generatiecrisis. Kennedy legt het accent juist op de gevestigde gezagsdragers zelf; zij zouden de culturele revolutie in de hand hebben gewerkt doordat zij wilde meegaan met de moderne tijd. Hoewel Kennedy zich op een grote hoeveelheid literatuur baseert, lijkt het hem er vooral om te doen zijn eigen stelling te verdedigen, in plaats van deze met nieuwsgierigheid te willen toetsen. De positieve recensies die Kennedy in 1995 ontving zijn terecht, maar vallen wel erg lovend uit. Misschien is dat vooral te danken aan het wel erg lichte werk van Righart.

Noortje Thijssen

De mei revolutie van 1968

Algemeen Handelsblad, *De mei revolutie van 1968. Dagboek van Parijs, 1968.*

Parijs lag volledig plat in mei '68. De arbeiders in de Renaultfabrieken staakten, natuurlijk, maar ook de doodgravers van Le Père Lachaise en zelfs het Folies Bergères was door opstandig personeel bezet. Alleen de poetsvrouwen in het door studenten bezette Odéon Theater bleven trouw iedere ochtend hun werk doen, tussen de discussiërende studenten en opruiende, anarchistische posters.

Een bizar detail, dat die enerverende meimaand was te lezen in het *Algemeen Handelsblad*. Het is opgenomen in een bundeltje dat de krant later dat jaar publiceerde en dat in veel antiquariaten nog voor een paar euro verkrijgbaar is. Er staan achtergrondstukken in van onder meer Anton Constandse en Rudy Kousbroek, maar vooral de ooggetuigenverslagen van correspondent Eric Boogerman zijn zeer de moeite waard. Zijn stijl is droog maar meeslepend, vanaf de eerste tekenen van naderende onrust in april tot de anticlimax een paar weken later. Na een paar weken is het plotseling afgelopen met de surrealistische, uitbundig anarchistische atmosfeer. Het Odéon en de letterenfaculteit Sorbonne worden nog vooral bezet door werkloze jongeren met leren jasjes, bromfietshelmen en ijzeren kettingen. De reilen worden grimiger, de barricaden op professionele wijze opgeworpen. Studenten hebben uiteindelijk het Sorbonne met geweld heroverd op hun laaggeschoolde voor-malige strijdmakkers.

Sylvester Hoogmoed

Charlie Wilson's War

Regie: M. Nichols, scenario A. Sorkin, naar het boek van G. Crile, 2008 in Nederland uitgebracht op DVD. Voor fragmenten zie: <http://www.vpro.nl/programma/zomergasten/afleveringen/39777355/>

Geïntrigeerd door een fragment in de aflevering van Zomergasten met Ronald Plasterk bekeek ik *Charlie Wilson's War*. De film is gebaseerd op de biografie van Charlie Wilson: een rokkenjagende, cocaïne snuivende communistenhater en Democratisch congreslid uit Texas. Zijn district wil 'niets, behalve hun kerken en geweren'. 'Good Time Charlie' stelt zijn stem graag beschikbaar in ruil voor een politieke wedergunst. Terwijl openbaar aanklager Rudy Giuliani onderzoek doet naar zijn vermeend wangedrag, krijgt Wilson het in alle stilte voor elkaar om het aanvangelijke budget van vijf miljoen dollar voor steun aan de Mudjahedien in Afghanistan op te hogen naar maar liefst twee miljard dollar, zonder dat politiek en media van het astronomische bedrag lucht krijgen. Wilson was de man die er uiteindelijk voor zorgde dat de CIA vanaf begin jaren tachtig de Mudjahedien kon trainen en bewaken in hun strijd tegen de Russen.

Mike Nichols, beroemd regisseur van onder andere *The Graduate* en *Primary Colors*, en scenarist Aaron Sorkin, van onder meer de politieke serie *West Wing*, hebben van de biografie een snelle film gemaakt met scherpe dialogen en een flitsende montage. Hoofdrollen zijn er voor Hollywoodsterren Tom Hanks als Charlie Wilson en Julia Roberts als de puissant rijke intrigante. Op de site van Zomergasten zijn de getoonde fragmenten nog na te zien.

Aysel Sabahoğlu

&kijken

Tien rode jaren

A. Verbij, Tien rode jaren: links radicalisme in Nederland 1970–1980, Ambo, Amsterdam 2005.

Aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw stond overal in de wereld 'links' op het punt de macht te grijpen. Ook in Nederland waren de verwachtingen hooggespannen. Radicals, verspreid over talloze groepen, partijen, bonden, fracties, cellen en comités, bereidden zich voor op de grote omwenteling – die niet kwam. Antoine Verbij onderzoekt in zijn boek waar dat revolutionaire elan vandaan kwam, waar het op stukliep en hoe het van karakter veranderde. Hij sprak met communisten, trotskisten, maoïsten en anarchisten over hun motieven, hun hooggestemde idealen en hun onderlinge twisten. Aan feministen, milieuactivisten, vredesbewegers, krakers en antimilitaristen vroeg hij hoe het hen na de teloorgang der ideologieën is vergaan. Voor wie na de recente discussies opnieuw in de jaren van Nederlands radicalisme wil duiken, is dit boek zeer aan te bevelen.

Erica Meijers

Het bange Nederland

J.W. Duyvendak, E. Engelen, I. de Haan, Het bange Nederland, Bert Bakker, Amsterdam september 2008. (aankondiging)

De auteurs constateren dat de Nederlandse samenleving de luiken heeft dichtgedaan en dat zowel de politiek, de cultuur als de economie bevangen is door nationalisme. Zij vinden de stemming, waarin redelijk overleg en verdraagzaamheid heeft plaatsgemaakt voor 'de stem van het volk en nationale trots' benauwend en vragen zich af waar dit vandaan komt. Hun antwoord is: angst. Niet de angst van 'het volk' voor bedreigingen van buiten, maar de angst van de elite voor het verlies van status en invloed. Het Nederlandse volk is niet bang, maar wordt bang gemaakt door een elite op zoek naar een nieuwe missie. Het nationalistische programma waarmee de elite haar gezag probeert te herstellen gaat ten koste van de welvaart, de sociale vrede en de democratische rechtsstaat. Duyvendak, de Haan en Engelen pleiten voor een internationaal georiënteerde economie, voor een beschaafde omgang met culturele verschillen en voor een eerherstel van de politiek als beroep.

Ewald Engelen

Leven en werken in het ritme van de seizoenen

J. Voigt en H. Smeele, Leven en werken in het ritme van de seizoenen, november 2008. (aankondiging)

Hellingfotograaf Hapé Smeele maakte met adviseur en coach Jaap Voigt een boek over de invloed van seizoenen op ons leven en de manier waarop we ons daarvan bewust kunnen zijn. Voor alles is een tijd en een seizoen, vinden de auteurs.

De Helling volgt al enkele jaren dit ritme door steeds aan het begin van een nieuw seizoen te verschijnen. We willen dit de komende nummers onderstrepen door elk nummer te voorzien van een seizoensgebonden tekst met een foto op de achterkant van de Helling. Na Valery over de zee en de tijd in het zomernummer, volgt deze keer een gedicht van Brecht. De foto hierbij is van Philippe Velez Mc Intyre. →

Das lied vom kleinen Wind

Bertolt Brecht, 1943. Uit: Schweyk im zweiten Weltkrieg.

Eil, Liebster, zu mir, teurer Gast,
Wie ich kein teurnen find.
Doch wenn du mich im Arme hast,
Dann sei nicht zu geschwind.

Nimm's von den Pflaumen im Herbst,
Wo reif zum Pflücken sind.
Und haben Furcht vorm mächtigen Sturm
Und Lust auf 'n kleinen Wind.

So'n kleiner Wind, du spürst ihn kaum,
's ist wie ein sanftes Wiegen.
Die Pflaumen wolln ja so vom Baum,
Wolln auf 'm Boden liegen.

Ach, Schnitter, lass es sein genug.
Lass, Schnitter, ein Halm stehn!
Trink nicht dein Wein in einen Zug
Und küß mich nicht im Gehn.

Het lied van de kleine wind

Kom snel, liefste, kostbare gast,
Zoals ik geen kostbaarder vind.
Maar als ik in je armen lig,
Vergeet dan al je haast.

Neem in de herfst van de pruimen,
Waar je ze plukrijp vindt.
Heb ontzag voor de machtige storm
En geniet van een kleine wind.

Zo'n klein windje, licht en loom,
't is als een heel zacht wiegen,
De pruimen willen zo van de boom,
Wel op de grond gaan liggen.

Ach, maaier, nu is het genoeg,
Laat, maaier, één halm staan.
Drink niet je wijn in één teug uit,
En kus me niet al gaand'.

Nederlands: Erica Meijers